

La Festa o Misteri d'Elx

Guia de la Festivitat de
la Mare de Déu de l'Assumpció

Sandàlia de la Mare de Déu d'Elx (segle XVIII) (MUVAPE)

APP: F. Thoma Montiel, & Vrrea: Depicta, & Inventa. Anno 1709.
Y Escrita por el Bene:do Joseph Lozano y Roiz Presbytero en el año 1709.

†

CONSUE' TA

ò

Director pera la gran funció
de Véspra y Dia de la

Mare de Deu de la ASSUMPCIO.

Patrona de Ells

Pera els

Mestres de Capella.

La Festa o Misteri d'Elx

Guia de la Festivitat de
la Mare de Déu de l'Assumpció

- Pròleg 5
- Guia de la representació
 - *La Vespra* 10
 - *La Festa* 28
- Guia de la festivitat 47
- Patrimoni de la Humanitat 67
- Glossari 90

Textos: Joan Castaño García

Glossari: Hèctor Càmarà i Sempere

Traducció: Acadèmia Valenciana de la Llengua

Gestió de continguts i conceptualització: Luis Maestre, Grupoantón Comunicación

Disseny: Vicente Javier Poveda, Grupoantón Comunicación

Maquetació: Nereida Rial Peralta

Fotografies: Sixto Marco, Dani Pastor, Vicente Javier Poveda, José Galiana, Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx

Fotografies antigues: Eduardo González, Antonio González, Hermógenes Esquembre

Portada i contraportada: Vicente Javier Poveda

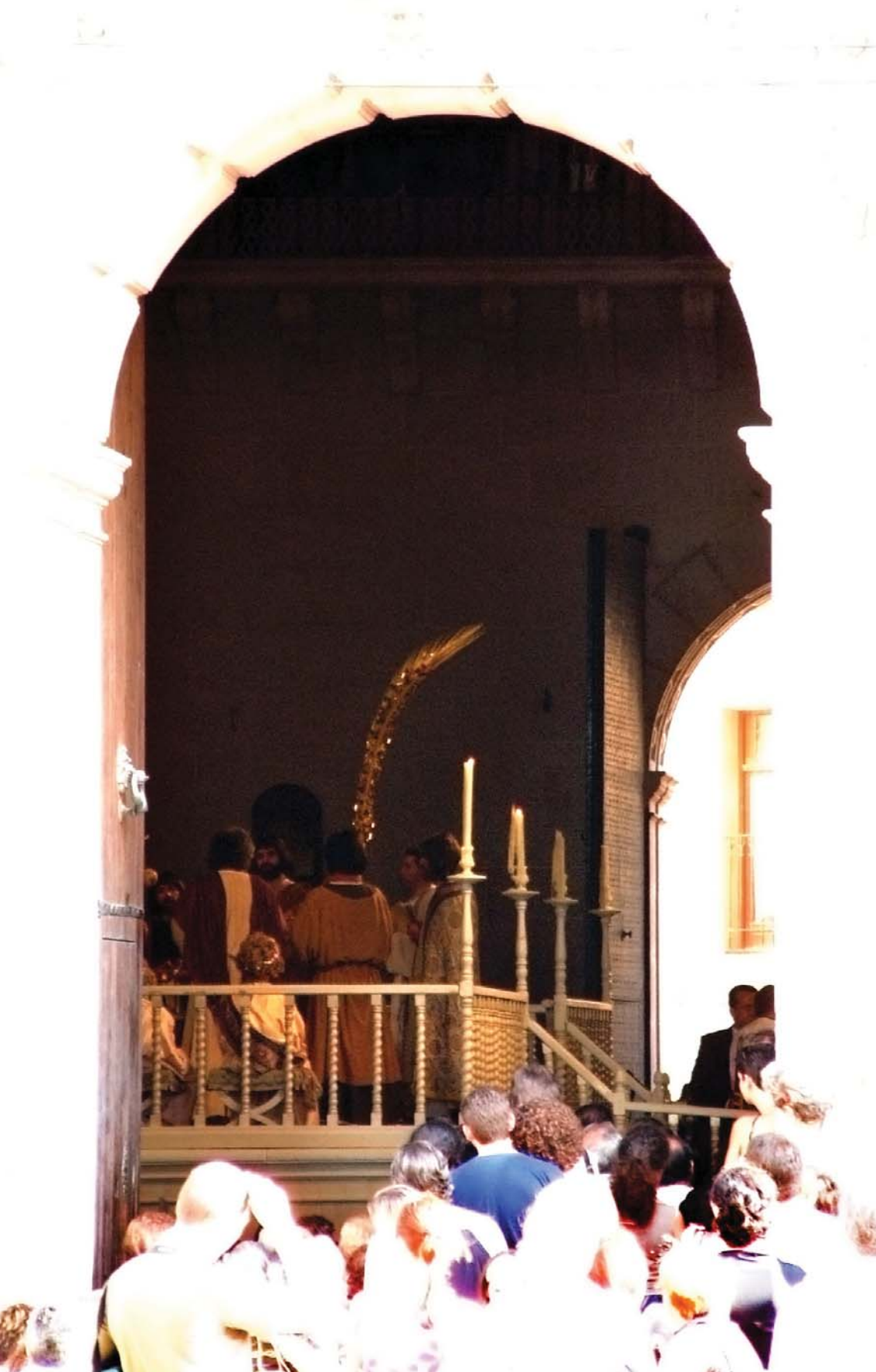
Imprimix: Gràfiques Vimar, SL

Edita: Acadèmia Valenciana de la Llengua

Depòsit legal: V-1911-2018

APP: F. Thoma Montiel, & Virrea; Depicta, & Inventa, Anno 1709.
J. Escrita por el Ben: Jo Joseph Lozano y Ruiz Presbytero endhoaña 1709.

Esta obra s'acull a l'empara del dret de la propietat intel·lectual. Queden reservats tots els drets inherents, especialment els de traducció, de reimpressió, de transmissió radiofònica, de TV, d'Internet (pàgina web), de reproducció en forma fotomecànica, o en qualsevol altra forma, i d'emmagatzematge d'instal·lacions de processament de dades, encara que només s'utilitze parcialment.

El Misteri d'Elx, joia valenciana, patrimoni excepcional de la cultura universal

Si hi ha una manifestació de la cultura valenciana digna de ser presentada com una de les millors joies de la cultura universal, esta és sens dubte el Misteri d'Elx. En efecte, el Misteri d'Elx és una de les poques pervivències de la cultura cristiana medieval que ha arribat als nostres dies amb tota la vitalitat popular i tota l'esplendor escènica i musical. Una representació que no deixa indiferents creients i no creients. Gràcies al Misteri d'Elx podem reviuire els sentiments i les emocions dels nostres avantpassats, que no van estalviar cap esforç per fer present cada any el misteri de la dormició de Maria i de la seua assumpció als cels. Perquè el Misteri d'Elx sintetitza, de fet, les dos grans tradicions de l'Església sobre el culte a Maria, la plena de gràcia i, per tant, la imperible: la de la dormició del seu cos, tradició pròpia de l'Església d'orient; i la de l'assumpció del seu cos i de la seua ànima al cel, tradició pròpia de l'Església d'occident.

Esta doble tradició va convergir a la Corona d'Aragó i, de manera particular, al Regne de València, que Jaume I, el seu fundador, va consagrar a la Mare de Déu. Per això les principals esglésies valencianes, i moltes altres menys importants escampades pertot arreu de la geografia valenciana, tenen com a titular l'Assumpció de la Mare de Déu, és a dir, l'advocació que commemorem cada 15 d'agost. Però amb una particularitat entre els valencians, que ens singularitza iconogràficament dins d'Espanya: Maria és representada en escultures i pintures, de manera preferent, com una imatge gitada, és a dir, com una imatge dorment. En canvi, fora de les terres valencianes solen desconèixer-se estes representacions, i només se'n sol representar l'assumpció al cel. El Misteri d'Elx sintetitza la singular visió valenciana del doble, i ahora únic, misteri de la dormició i l'assumpció de Maria, punts culminants de la representació teatral del Misteri d'Elx. Heus ací una de les claus del seu extraordinari interès cultural i religiós.

Per als elxans i per a tots els valencians, el Misteri d'Elx encara té un altre valor singular: l'obra se'ns ha transmés de generació en generació en llengua valenciana, la mateixa que hui parlem, però parada en l'estadi cronològic que tenia al final del segle xv i en el segle xvi. Una llengua que, en la mesura que anaven passant

els anys, era percebuda com a arcaica i, per això, denominada *llemosina*, ja que, a partir del segle XVI, totes les nostres manifestacions lingüístiques medievals solien rebre este nom. En sentit estricte, *llemosí* és el nom d'un parlar occità, el de Llemotges, famós per les notables aportacions d'alguns dels seus trobadors a la lírica occitana, però en l'imaginari col·lectiu valencià el nom de *llemosí* es vinculà als orígens històrics del Regne de València, ja que el rei Jaume I, nascut a Montpeller, era de llengua materna occitana. La troballa onomàstica de *llemosí* també permetia a valencians, catalans i mallorquins designar, amb una denominació identitàriament neutra, la llengua que compartien els uns i els altres. A més a més, el costum de denominar *llemosina* la llengua del Misteri servia també per a subratllar els orígens tradicionalment antiquíssims del Misteri il·licità.

Amb el pas del temps, la llengua del Misteri d'Elx evolucionà en la mesura que anava incorporant nous textos i anava modernitzant els anteriors. Però arribà un moment, al llarg dels segles XVI i XVII, en què es consideraren intocables cadascuna de les paraules del Misteri. Amb la sacralització del Misteri d'Elx, el seu text va ser fixat mitjançant venerables consuetes, que van ser copiades i transmeses, quasi sense cap alteració, de generació en generació.

A pesar de la fidelitat del Misteri d'Elx a aquell estadi de valencià, ens podem reconèixer perfectament en la llengua en què ha quedat escrit, perquè el nostre valencià no ha experimentat canvis importants en els últims cinc segles. Per això, a penes podem observar diferències lingüístiques entre el valencià del Misteri i el valencià de hui. Això convertix el Misteri en un monument viu i singular de la nostra llengua, tal com ja va subratllar, l'any 1734, en la seua obra *Epítome del origen y grandezas del idioma valenciano*, el notari valencià Carles Ros, amb el seu peculiar castellà:

Es también grandeza y blasón para la lengua valenciana la apreciable honra que la Inmaculada Virgen María la hizo, pues aquella soberana imagen, que en título de la Asunción se venera en la insigne y dichosa, por tal joya, villa de Elxe, ahora Elx, Reino de Valencia (por corruptela comunmente se dice en lengua castellana Elche), que aportó a su playa, en una arca o cofre, trajo escrita en verso de lengua valenciana toda la Fiesta, de la manera que, con rendidos cultos y aparatos muy festivos, cada año celebra. Maravilla y favor de que puede muy bien gloriarse y blasonar nuestro idioma valenciano y la referida villa, pues la Virgen María se da por contenta de que las glorias de su asunción triunfante se las canten y publiquen en lengua valenciana, circunstancia sola para ser amada y reverenciada dicha lengua. Consta lo expresado por diferentes papeles que impresos andan por el mundo, sacados del Archivo de la citada villa, donde están custodiados los originales, con el arca o cofre, y es fama pública que nadie duda. A este asunto de traer la Virgen los papeles en lengua valenciana, tenía yo escrita la siguiente décima:

*Nostra llengua valenciana
pot gloriar-se ab gran raó
que vós sou d'ella blasó,
Verge pura soberana:
de lo que estar deu ufana,
puix, la Festa que a Elx duguéreu
de vostra assumpció, elixquéreu
fos escrita en valencià,
que altra llengua no traurà
tal honra com a esta féreu.*

Acadèmia Valenciana de la Llengua

Guia de
la representació

PRIMERA JORNADA O VESPRA

En acabar les solemnes **vespres** de l'Assumpció de la Mare de Déu, cantades sobre el mateix escenari de la **Festa** o **Misteri d'Elx** per la clerecia de la basílica de Santa Maria, s'inicia el primer acte de la representació sacra il·licitana. Este acte és conegut genèricament amb el nom de *Vespra*, i es diferencia així del segon acte, denominat *Festa*.

A les sis de la vesprada ix el seguici que, des de la veïna ermita de Sant Sebastià, conduïx els cantors del drama fins a l'església parroquial. Encapçalen este seguici l'arxipreste de Santa Maria, els **electes** i el **portaestandard**. Els dos primers porten unes vares daurades com a senyal

d'autoritat i els tres visten de gala. A continuació hi ha els personatges de l'obra seguits per membres del Patronat del Misteri i de l'Ajuntament d'Elx. La breu marxa fins a la basílica l'obri la banda municipal de música, que interpreta un pasdoble compost pel mestre il·licità Alfred Javaloyes (1865-1944) titulat "El Abanico".

L'escenificació, amb la lletra i la música, s'ha transmés gràcies a les **consuetes**; comença quan apareixen **la Maria**, com és coneguda popularment a Elx, i el seu **seguici** en la porta principal del temple. La Maria està representada per un xiquet de pocs anys, vestit amb una túnica blanca, un mantell blau i una diadema daurada al cap. El seguici està format per **Maria Salomé** i **Maria Jacobe**, que porten vestits pareguts, i cadascuna du el seu nom escrit en la pròpia diadema. També formen part de l'acompanyament dos **àngels de coixí** i quatre **àngels de mantell**. Tots estos personatges també són representats per xiquets, ja que l'origen litúrgic del teatre religiós medieval no permetia la participació femenina.

Sona l'orgue de l'església en el moment que els xiquets entren per la porta. Tant la Maria com el seu seguici queden entre el llindar de la porta i l'inici de l'**andador**. Mentrestant, l'arxipreste, els electes i el portaestandard puguen per l'andador i ocupen els setials instal·lats en dos eixamplaments, justament al costat de la porta del **cadafal**.

El xiquet que representa la Mare de Déu, mirant cap a l'altar major de l'església, canta a les seues companyes i els demana ajuda en un dia tan important:

Germanes mies, jo voldria
fer certa petició aquest dia:
prec-vos no em vullau deixar,
puix tant me mostrau amar.

Els membres del seguici marià li responen amb un altre cant en què manifesten la seua fidelitat absoluta:

Verge i Mare de Déu,
on vós voldreu anar
vos irem a acompanyar.

La Maria avança uns passos i, agenollada sobre els dos coixins rojos que porten els àngels que l'acompanyen, expressa el desig de reunir-se amb el seu Fill:

Ai, trista vida corporal!
Oh, món cruel, tan desigual!
Trista de mi! Jo què faré?
Lo meu car Fill, quan lo veuré?

Maria, sempre envoltada pel seu seguici, comença l'ascens a través de l'andador. Al llarg del camí es para tres vegades. En cadascuna s'agenolla sobre els dos coixins i, girada cap a uns grups escultòrics col·locats sobre els pilars de la nau del temple, fa una espècie de viacrucis rememorant la passió de Crist. El primer d'estos altars representa l'**hort de Getsemaní**, davant del qual la Maria entona:

Oh, sant verger Getsemaní,
on fonc pres lo Senyor aquí!
En tu finà tracte cruel
contra el Senyor de Israel.¹

Uns passos més enllà es deté davant de la representació del **Calvari**:

Oh, arbre sant digne d'honor,
car sobre tots ets lo millor!
En tu volgué sang escampar
aquell qui lo món volgué salvar.

Finalment s'agenolla al costat del **sant sepulcre** i canta:

1. Este cant i els dos següents se suprimixen en els assajos generals, encara que es mantenen els moviments escènics.

Oh, sant sepulcre virtuos,
en dignitat molt valerós,
puix en tu estigué i reposà
aquell qui cel e món creà.

En acabar estos cants, el seguici continua l'ascens cap al cadafal. Damunt de la barana de barrots salomònics que l'envolta hi ha dotze ciris que il·luminen l'escena. A l'esquerra, podem contemplar un **llit** cobert de vels blancs; a la dreta, huit seients destinats als personatges del seguici marià. La Maria s'agenolla damunt del llit —de cara a la porta major del temple— i les dos **Maries** i els àngels de coixí i mantell es queden drets. Des d'este lloc torna a manifestar el seu desig incontenible de trobar-se amb el Fill:

Gran desig m'ha vengut al cor
del meu car Fill ple de amor,
tan gran que no ho podria dir
on, per remei, desig morir.

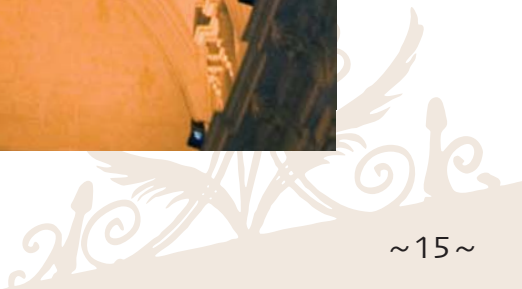
Quan acaba la petició cantada de Maria, s'obrin les **portes del cel** que, amb ocasió de la Festa, se simulen en la cúpula de l'església. Este **cel** està format per una lona pintada amb núvols i àngels, i tapa completament l'arc toral de la cúpula, darrere de la qual està muntada la **tramoia**. Pel buit que deixen estes portes comença a descendir l'aparell anomenat **núvol** o, popularment, **mangrana**, que apareix en forma d'esfera, suspès d'una grossa **maroma**. La mangrana és de color granat i està adornada per fora amb dibuixos i aplics daurats. De l'extrem inferior penja una cua d'or.

Una vegada traspassada la porta del cel, la mangrana comença a obrir-se en huit ales per mitjà d'uns tirants de corda. En l'interior, totalment recobert d'**oripell**, es descobrix un xiquet que, vestit amb túnica i amb ales de plomes a l'esquena, figura ser un **àngel**. En les mans porta una **palma daurada**. Esta obertura del cel i l'eixida de la mangrana és realçada amb la música de l'orgue, el volteig de campanes i el llançament de coets. Quan l'aparell ha descendit uns quants metres, conclouen les mostres d'alegria. L'àngel deixa caure en una fínissima pluja d'or un mocador ple d'oripell tallat en fragments i inicia el seu cant. Saluda Maria i li anuncia que Crist ha escoltat les súpliques i que accedix als seus desitjos:

Déu vos salve Verge imperial,
Mare del Rei celestial,
jo us port saluts e salvament
del vostre Fill omnipotent.

Lo vostre Fill qui tant amau
e ab gran goig lo desitjau,
ell vos espera ab gran amor
per ensalçar-vos en honor.

E diu que al terç jorn, sens dubtar,
ell ab si us vol apel·lar
alt en lo regne celestial
per regina angelical.

E mana'm que us la portàs
aquesta palma i us la donàs,
que us la façau davant portar
quan vos porten a soterrar.²

Quan la mangrana arriba al cadafal, els àngels del seguici marià s'afanyen a acostar-se a l'aparell i deslligar les corretges que asseguren el cantor en la baixada. Una vegada alliberat, l'àngel s'acosta al llit i, agenollat davant, entrega a Maria la palma després de tocar-la amb els llavis i el front. Amb el mateix cerimonial, la Maria pren el singular obsequi i expressa a l'enviat de Crist un nou desig: que els **apòstols** es troben presents en el moment de la seua mort:

Àngel plaent e lluminos,
si gràcia trob jo davant vós,
un do vos vull demanar,
prec-vos no me'l vullau negar.

Ab mon ser, si possible és,
ans de la mia fi jo veés,

2. En les representacions actuals només s'interpreten els versos inicials d'este cant.

los apòstols ací justar
per lo meu cos a soterrar.³

En escoltar la petició, l'àngel torna a pujar a la mangrana on, després de ser lligat una altra vegada, inicia l'ascens al cel mentre comunica a la Maria el compliment dels seus desitjos:

Los apòstols ací seran
i tots ab brevetat vindran,
car Déu qui és omnipotent
los portarà sobtosament.

I puix, Verge, ho demanau,
lo etern Déu diu que li plau
que sien ací sens dilació
per vostra consolació.⁴

Quan la mangrana arriba a les portes del cel, s'obrin amb les mateixes mostres d'alegria que la primera vegada, i quan es tanquen les ales de l'aparell, este començarà a travessar-les. En el cadafal, quan la mangrana es troba a pocs metres del cel, els àngels del seguici, així com Maria Salomé i Maria Jacobe, saluden Maria amb una genuflexió davant d'ella i ocupen els seients preparats en la part oposada de l'escenari. També s'alçaran dels setials els dos electes, i davallaran per l'andador fins a la plaça de davant de la porta major. Esta acció, que actualment té únicament un valor simbòlic, ens recorda l'època en què els electes, dirigits per l'arxipreste de l'església, que actuava com a **mestre de cerimònies**, tenien la funció de traspunts teatrals i eixien a buscar els diferents cantors que, preparats en la veïna ermita de Sant Sebastià, necessitaven ser introduïts en escena en el moment adequat.

3. Este cant se suprimeix en els assajos generals, encara que es mantenen els moviments escènics.

4. En les representacions actuals només s'interpreten els versos inicials d'este cant.

Poc després d'haver-se tancat les portes del cel darrere de la mangrana, els electes tornaran a ocupar els setials corresponents. **Sant Joan**, que ha entrat amb ells, apareix al peu de l'andador vestit amb una túnica de color blanc com a símbol de puresa. A la mà dreta porta un llibre vell de pergamí que simbolitza el seu Evangeli. A mesura que camina per l'andador, fa gestos d'estranyesa davant de la incomprendible força que l'impulsa a recórrer aquell camí. Cap a la mitat de l'andador, quan descobreix que Maria està agenollada sobre el seu llit, sant Joan camina més de pressa i la saluda amb una abraçada. També el seu cant manifesta l'alegria per una trobada tan inesperada:

Saluts, honor e salvament
sia a vós, Mare excel·lent,
e lo Senyor, qui és del tro,
vos done consolació.

Maria comunica al deixeble estimat de Jesús tot el que li ha dit l'àngel de la mangrana. A més, quan acaba el seu cant, li entrega la palma daurada baixada des del cel:

Ai, fill Joan e amic meu,
conforte-us lo ver Fill de Déu,
car lo meu cor és molt plaent
del vostre bon adveniment.⁵

Ai, fill Joan, si a vós plau,
aquesta palma vós prengau
e la'm façau davant portar
quan me porten a soterrar.

Sant Joan rep l'obsequi de Maria i, com ja va passar en presència de l'àngel, també esta vegada l'entrega de la palma es fa després de ser besada i tocada amb el front. El deixeble predilecte entona aleshores, com si estiguera abstret, un cant trist i ple de sentiment:

5. Este cant se suprimix en els assajos generals.

Ai, trista vida corporal!
Oh, món cruel, tan desigual!
Oh, trist de mi! Jo on iré?
Oh, llas, mesquí! Jo què faré?

Torna a acostar-se a Maria i exclama:

Oh, Verge Reina imperial!
Mare del Rei celestial!
Com nos deixau ab gran dolor,
sens ningun cap ne regidor?

Tot seguit, sant Joan es trasllada fins a l'entrada del cadafal i, mirant cap a la porta major de l'església, crida els seus companys d'apostolat:

Oh, apòstols e germans meus!
Veniu, plorem ab tristes veus,

car hui perdem tot nostre bé,
lo clar govern de nostra fe.

Sant Joan torna a cantar a Maria, i li expressa una vegada més la seua tristor i el seu desconcert:

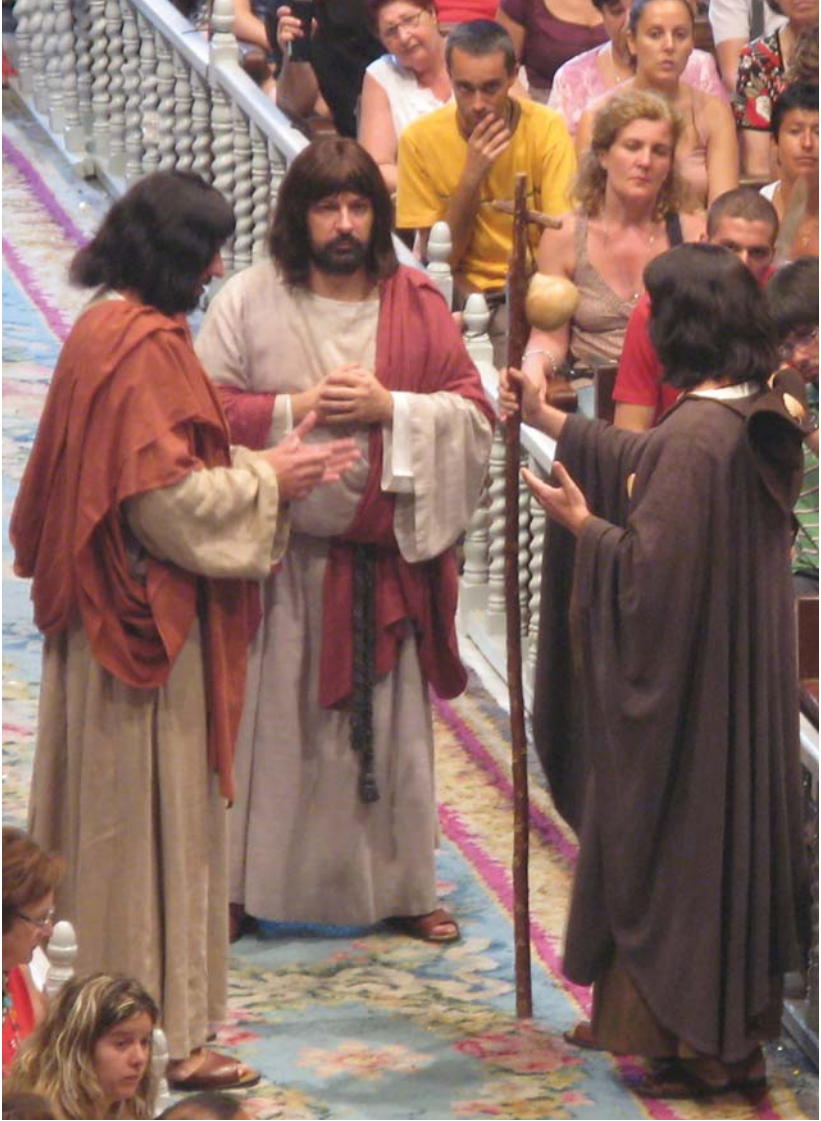
Sens vós, Senyora, què farem?
E ab qui ens aconsolarem?
D'ulls e de cor devem plorar
mentres viurem, e sospirar.

Mentre sant Joan dedica a Maria este últim cant, comença a pujar per l'andador l'apòstol **sant Pere**. A les mans porta, com a representació simbòlica, unes grans claus daurades en record de les que Crist li va donar de les portes del cel. Cal recordar que este personatge —com dos personatges més que assenyalarem en el seu moment— ha de ser representat forçosament per un capellà, atés el seu caràcter sagrat.

Sant Pere, fent els mateixos gestos de sorpresa que ja hem vist en sant Joan, puja a poc a poc per l'andador. Quan es troba davant de la Maria, la saluda posant-li les mans sobre els muscles, abraça el deixeble estimat i canta amb veu greu adreçant-se a Maria:

Verge humil, flor de honor,
Mare del nostre Redemptor.
Saluts, honor e salvament
vos done Déu omnipotent.

Mentre ressonen les notes del cant, pugen per l'andador sis apòstols que simulen estranyesa. Després d'entrar al cadafal, s'acosten al llit de Maria i la saluden besant-li les mans i fent una genuflexió davant d'ella. També saluden els apòstols sant Pere i sant Joan amb abraçades d'amistat. Cal assenyalar que un dels sis apòstols és el **mestre de capella**, que, caracteritzat com un personatge més, podrà dirigir els cànctics corals discretament, sense que el públic note la seua presència.

En l'andador i en el mateix moment comença una altra escena de la Festa, la coneguda amb el nom del **ternari**. A l'inici del corredor inclinat coincidixen tres apòstols. Cadascun entra per una de les tres últimes portes de l'església: la porta major, la porta de Sant Agatàngel i la porta de la Resurrecció. Un dels apòstols és **sant Jaume**, que vist hàbit de pelegrí: túnica, capa adornada amb petxines, capell a l'esquena i un bàcul amb la carabassa per a l'aigua. Esta entrada simultània per tres accessos diferents simbolitza la trobada dels deixebles en un encreuament de tres camins. Els apòstols se saluden entre ells i, sorpresos pel fet de trobar-se reunits, canten:

Oh, poder de l'alt imperi,
Senyor de tots los creats!
Cert és aquest gran misteri
ser ací tots ajustats.

De les parts de ací estranyes
som venguts molt prestament,
passant viles i muntanyes
en menys temps de un moment.

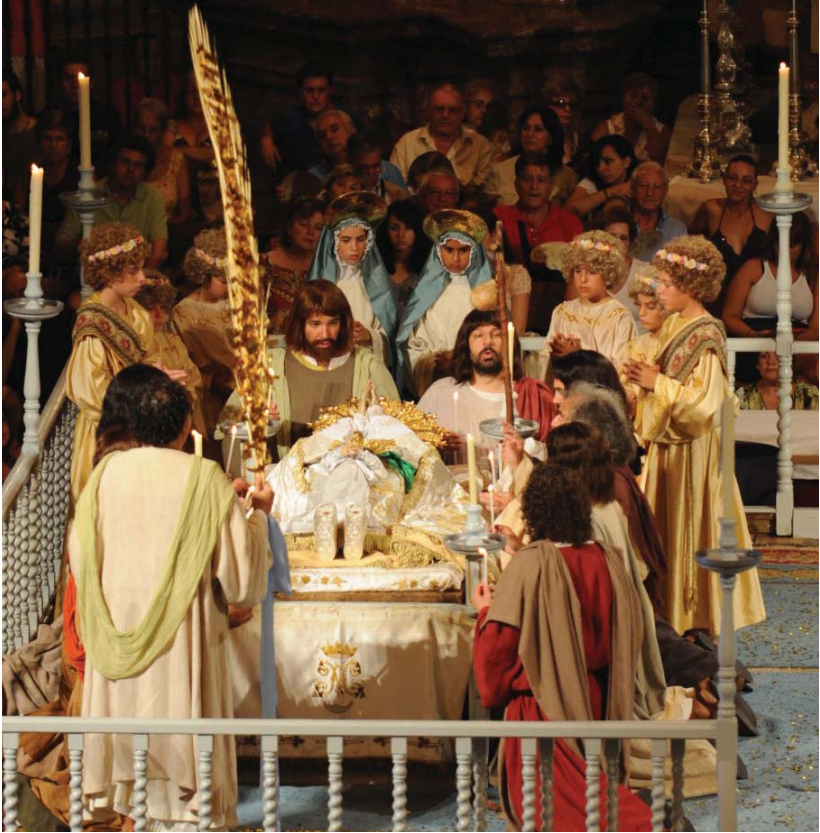
Avancen uns passos i tornen a cantar:

Ab gran goig, sens impropri,
som ací en breu portats.
Cert és aquest gran misteri
ser ací tots ajustats.

De les parts de ací estranyes
som venguts molt prestament,
passant viles i muntanyes
en menys temps de un moment.

Quan acaben el cant, els tres apòstols es dirigixen al cadafal, on entren i fan la salutació corresponent a Maria, sant Pere i sant Joan a la manera dels deixebles que els havien precedit. Així es reunixen els apòstols, tal com va anunciar l'àngel, al voltant del llit. L'única excepció serà la de **sant Tomàs**, que no apareixerà fins al final del segon acte. Els apòstols entonen tots junts un cant singular que apareix escrit en valencià i en llatí. Es tracta d'una salve que inicien els apòstols agenollats. Després del primer vers, s'alcen i, a partir d'este moment, van fent inclinacions profundes per grups de veus —tenors, barítons i baixos— a mesura que avança el cant:

Salve Regina, princesa,
Mater Regis angelorum,

*advocata peccatorum,
consolatrix afflictorum.*

L'omnipotent Déu, Fill vostre,
per nostra consolació,
fa la tal congregació,
en lo sant conspecte vostre.

Vós, molt pura e defesa,
*reatus patrum nostrorum,
advocata peccatorum,
consolatrix afflictorum.*

En l'últim vers de la salve cauen agenollats tots els apòstols, llevat de sant Joan, que porta la palma daurada i que és l'únic personatge que al llarg de l'obra està dret sempre. Poc després s'alça sant Pere i, adreçant-se a Déu, canta:

Oh, Déu, valeu! E què és açò
d'aquesta congregació?
Algun misteri amagat
vol Déu nos sia revelat.

Sant Pere torna a agenollar-se. Maria Salomé, Maria Jacobe i els àngels del seguici abandonen els seients i es col·loquen a la capçalera del llit. El xiquet que interpreta el paper de la Maria agafa un ciri encés. Açò és el preludi de la seua mort. Amb veu trista, encomana als seus fills que soterrin el seu cos en la **vall de Josafat**:

Los meus cars fills, puix sou venguts
i lo Senyor vos haja duts,
mon cos vos sia acomanat
lo soterrreu en Josafat.

Després de les últimes notes del cant, la Maria cau morta damunt del llit. Els apòstols s'acosten a ajudar-la. En realitat, tots els personatges, a més de simular un intent d'auxiliar la Maria, intenten que el públic no veja una part interessant de la trama que té lloc en estos moments. El cantor que figurava ser Maria, després de desplomar-se, desapareix en l'interior del cadafal a través d'una **persiana** situada davall del llit. A continuació, ascendix fins a la superfície del llit una plataforma xicoteta amb la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, patrona d'Elx, en actitud jacent. D'esta manera s'incorpora a l'escena la figura venerada en la basílica il·licitana. El seu rostre apareix cobert amb una **mascareta** que té els ulls tancats a fi de representar la imatge d'un difunt més fidelment.

Davant del cos de la Mare de Déu reclinat sobre el llit, els apòstols, que porten ciris encesos a les mans, entonen un bell cant fúnebre amb el qual expressen l'esperança de la pròxima resurrecció:

Oh, cos sant glorificat
de la Verge santa i pura,

hui seràs tu sepultat
i reinaràs en l'altura.

Quan conclou el cant emocionat dels apòstols, es tornen a obrir les portes del cel i comença el descens de l'artefacte aeri anomenat **araceli** o **recèlica**. Es tracta d'un aparell en forma de retaule que està construït amb ferro i folrat totalment d'oripell. El componen quatre cartel·les col·locades simètricament al voltant d'un buit central. En les plataformes superiors apareixen agenollats dos àngels hòmens que toquen una guitarra i una arpa, respectivament. Les cartel·les inferiors les ocupen dos àngels xiquets que duen uns guitarronets. El buit central està destinat a l'**àngel major**, que apareix dret i revestit amb ornaments sacerdotals; per això, també ha de ser interpretat per un religiós. Quan l'araceli ha traspassat les portes del cel, cau sobre l'escenari una pluja d'oripell. El cor angèlic inicia el seu cant i comunica a la Mare de Déu la seua pròxima **assumpció**:

Esposa e Mare de Déu
a nós, àngels, seguireu.
Seureu en cadira real
en lo regne celestial.

Car, puix en vós reposà
aquell qui cel e món creà,
deveu haver exalçament
e corona molt excel·lent.

Apòstols e amics de Déu,
aquest cos sagrat pendreu,
e portau-lo a Josafat,
on vol sia sepultat.⁶

Quan l'araceli arriba al cadafal, sense deixar de cantar, l'àngel major agafa l'**animeta**, una imatge de la Mare de Déu de proporcions reduïdes,

6. En les representacions actuals només s'interpreta la primera quarteta d'este cant.

vestida amb vels blancs, que li oferix un dels àngels del seguici marià. Esta minúscula talla representa l'ànima de la Mare de Déu, i amb això se simbolitza de manera visual la separació de l'ànima i el cos, és a dir, la mort efectiva de Maria. En l'ascens, els àngels entonen les mateixes estrofes que van cantar en la baixada. Amb l'arribada de l'araceli al cel, conclou la primera jornada del Misteri.⁷

Únicament queda que l'arxipreste de Santa Maria, els electes i el portaestandard entren en el cadafal i besen els peus de la imatge difunta. De la mateixa manera actuen les Maries, els àngels del seguici i els apòstols. L'últim a fer-ho és sant Joan, que a més deixa la palma daurada creuada sobre el pit de la figura de la Mare de Déu. Seguidament ixen els **cantors** cap a l'ermita de Sant Sebastià, on es despullen de les vestidures fins a l'endemà.

7. Esta baixada de l'araceli se suprimeix en els assajos generals per a no allargar excessivament la representació.

SEGONA JORNADA O FESTA

La segona part del Misteri d'Elx s'inicia també després del cant de les vespres de l'Assumpció de Maria. Des de l'ermita de Sant Sebastià, i tal com ja hem indicat per al començament de la primera part, tornen a eixir els cantors en el seguici que els trasllada a la porta major de la basílica de Santa Maria. Entren per l'andador l'arxipreste de l'església, els electes i el portaestandard. Besen els peus de la imatge de la Mare de Déu, col·locada en la **llitera** que es troba a la dreta de l'escenari, i s'asseuen en els setials respectius. Els apòstols, que també veneren la figura de Maria, hi entren darrere d'ells i se situen al seu voltant. En este segon acte, sant Pere ha substituït la túnica per l'alba, l'estola i la capa pluvial. També cal assenyalar que, en el transcurs de la Vespra a la Festa, s'ha obert en el centre del cadafal un gran fossat quadrat envoltat per una balustrada que representa la **sepultura** preparada per a rebre el cos de la Mare de Déu. Per la seua banda, Maria Salomé, Maria Jacobe i els àngels del seguici es detenen al començament de l'andador, al

costat de la porta major del temple. Aleshores, tres dels apòstols canten una estrofa que expressa la decisió d'anar on es troba el seguici marià i convidar-lo al soterrar de la Mare de Déu:

Par-nos, germans, devem anar
a les Maries pregar
devotament vullen venir
per a la Verge sepelir.

Baixen, doncs, quatre apòstols —coneguts com a *el quartet*— fins al començament de l'andador i, adreçant-se a les Maries i als àngels, entonen la invitació següent:

A vosaltres venim pregar
que ensems anem a soterrar
la Mare de Déu gloriós,
puix tant de bé ha fet per nós.

E anem tots
ab amor i alegria,
per amor del Redemptor
e de la Verge Maria.

El seguici respon a estes paraules:

Vosaltres siau benvinguts,
parents e amics de grans virtuts.
Promptes som per a anar
a la Verge soterrar.

Després de la resposta afirmativa, ascendixen tots junts al cadafal. En arribar-hi, els xiquets del seguici besen els peus de la imatge i es dirigixen a continuació als seus seients, que, en este segon acte, es troben situats a l'esquerra de l'escenari.

Sant Pere agafa la palma depositada sobre el cos de la Mare de Déu i, mentre canta a sant Joan, li demana que siga el portador de la palma durant el soterrar:

Preneu vós, Joan, la palma preciosa
e portau-la davant lo cos glorificat,
car així ho dix la Verge gloriosa
ans que als cels se n'hagués pujat.

Sant Joan reconeix el poder de Pere, atorgat per Jesucrist mateix, i accepta l'encàrrec:

De grat prendré la palma preciosa
e compliré lo que haveu manat,
puix que haveu potestat copiosa
de condemnar e delir tot pecat.

Com en el primer acte, l'entrega de la palma daurada es fa seguint el cerimonial de besar-la i imposar-la lleugerament sobre el front, tant en el moment de donar-la com en el de rebre-la. Després s'agenollen tots els deixebles al voltant de la llitera de Maria i inicien un cant laudatori com a preparació del soterrar:

Flor de virginal bellesa,
temple de humilitat,
on la Santa Trinitat
fon enclosa e contesa.

Pregam-vos, cos molt sagrat,
que de nostra parentat
vos acord tota vegada
quan sereu als cels pujada.

Quan acaba el cant, s'alcen tots i comencen a entonar el salm 114, *In exitu Israel de Ægypto*, propi de la litúrgia d'**exèquies**. Atret pels cànctics, apareix en la porta major de l'església un grup nombrós de **jueus** encapçalat pel **gran rabí** i comença una de les escenes de més acció: la joïà. Tots es detenen a la porta —al començament de l'andador—,

però dos d'ells comencen a pujar pel corredor amb la intenció de trobar l'origen de la música. Els dos hebreus pareix que dialoguen entre si mentre s'estranyen d'eixos cants tan singulars fent gestos de sorpresa. De sobte, un dels dos s'acosta al cadafal i descobreix el grup d'apòstols cantant al voltant de la Mare de Déu. Ràpidament avisa el seu company i entre els dos comproven la troballa. Tot seguit, corren per l'andador, es dirigixen al gruix dels infidels i els expliquen, també amb gestos, tot el que han vist. Els jueus s'alteren, ho comenten i decidixen assaltar el grup d'apòstols per furta el cos de Maria i destruir-lo. D'esta manera, volen evitar que, com va passar amb Jesús, diguen, després de soterrar-la, que ha ressuscitat. En un moment determinat, el cant del salm apostòlic s'interromp per la veu irada del gran rabí, que és secundada per la resta dels jueus, els quals manifesten les seues intencions mentre van pujant per l'andador amenaçadorament:

Aquesta gran novetat
nos procura deshonor;
anem tots a pas cuitat,
no comportem tal error.

No és nostra voluntat
que esta dona soterreu,
ans de tota pietat
vos manam que ens la deixeu.

E si açò no fareu,
nosaltres cert vos direm
que us manam, en quant podem,
per Adonai que ens la deixeu.

Els apòstols, sorpresos, s'arremolinen al voltant de la llitera de la Mare de Déu i intenten veure què passa fora del cadafal. Els jueus que van fer d'exploradors es destaquen de la resta i pugen en primer lloc. Els deixebles s'adonen de les seues intencions i decidixen eixir a detindre'ls. Primer, baixen sant Joan i sant Pere. L'apòstol estimat, enarborant

la palma, intenta parar el jueu que se li acosta. Sant Pere també fa el mateix. S'espenten i simulen una lluita cos a cos, mentre els altres deixebles es col·loquen davant de la llitera per a evitar que profanen el cos de Maria. Però l'elevat nombre d'hebreus que pugna per pujar fa que els apòstols hagen de retrocedir cap al cadafal mentre els cants continuen. Finalment, a pesar de la intensa oposició dels seguidors de Crist, el primer dels jueus aconsegueix entrar a l'entaulat i acostar-se a Maria. Quan este es disposa a agafar el cos de la Mare de Déu, queda

paralitzat i amb les **mans gafes**. Els seus companys, a mesura que arriben al cadafal i presencien el fet miraculós, cauen agenollats, penedit de la seua acció. Aleshores, entonen un cant amb el qual supliquen ajuda:

Oh, Déu Adonai
qui formís natura,
ajuda'ns, Saddai,
saviesa pura!

Som-nos penedit
de tot nostre cor.
Pregam-te, Senyor,
nos vulles guarir.

Tal miracle mai
no féu creatura.
Ajudan'ns, sant Pere,
qui tens la procura!

Els deixebles de Jesús, reconeixen la sinceritat del penediment dels jueus, els demanen, per a poder-los perdonar, que manifesten la seua fe en la virginitat de Maria:

Prohòmens jueus, si tots creeu
que la Mare del Fill de Déu
tostemps fon verge, sens dubtar,
ans e après de infantar.

Pura fon e sens pecat
la Mare de Déu glorificat,
advocada dels pecadors,
creent açò guarireu tots.

Els jueus, que continuen agenollats i sense poder moure's, sol·liciten l'ajuda dels apòstols, a qui imploren el bateig i manifesten la creença ferma que Maria és la Mare de Déu:

Nosaltres tots creem
que és la Mare del Fill de Déu.
Batejau-nos tots en breu,
que en tal fe viure volem.

Sant Pere els bateja tocant-los el cap amb la palma daurada. En eixe moment queden miraculosament guarits, i el jueu que es va quedar amb les mans gafes al costat de la llitera aconseguix moure-les, i immediatament cau agenollat. L'alegria dels hebreus es transforma en cant:

Cantem, senyors!
Què cantarem?
Ab clamors façam gràcies i llaors
a la humil Mare de Déu.

A ella devem servir
tot lo temps de nostra vida,
puix sa bondat infinita
nos vullgué així guarir.

Doncs cantem tots,
tots la lloem!

Ab clamors façam gràcies i llaors
a la humil Mare de Déu.

Els jueus, guarits del seu mal, s'alcen i mouen les mans per a mostrar la curació. A continuació, tots junts, apòstols i jueus, es disposen a soterrar Maria. En esta escena té lloc una curta **processó** al voltant del cadafal. A pesar de l'estretor de l'escenari, el moviment solemne de la desfilada s'inicia amb la creu alçada, portada per un dels jueus, al qual segueixen el grup d'apòstols i d'hebreus. Darrere d'ells, precedida de l'encenser, trobem la llitera processional amb el cos de la Mare de Déu portada pels cantors. Darrere és portat el pal·li, i tanquen el sepeli sant Pere, que actua com a prevere, les dos Maries i els àngels del seguici. El soterrar fa una volta completa a l'escenari, durant la qual s'entona el salm 114:

*In exitu Israel de Ægypto,
domus iacob de populo barbaro,
facta est iudea sanctificatio eius,
Israel potestas eius.*

*Mare vidit et fugit:
Iordanis conversus est retrorsum.
Montes exultaverunt ut arietes:
et colles sicut agni ovium.*

Quan acaben la volta al cadafal, retornen la llitera amb la imatge de la Mare de Déu al seu lloc d'origen, i tots els personatges entonen un bell cant de veneració:

Ans d'entrar en sepultura
aquest cos glorificat
de la Verge santa i pura,
adorem-lo de bon grat.

Contemplant la tal figura,
ab contrició i dolor,
de la Verge santa i pura
en servei del Creador.

Respectant la tal figura
ser de tanta majestat,
de la Verge santa i pura,
adorem-lo de bon grat.

Tot seguit, agafen la imatge de la Mare de Déu de la llitera i, en braços, la col·loquen sobre un cobertor davant de la sepultura simulada, com hem assenyalat, en el centre de l'escenari, amb el cap recolzat sobre coixins damunt de la barana. Sant Pere, agenollat davant d'ella, l'encensa tres vegades seguint el ritual d'exèquies.⁸ Els apòstols i els jueus, drets, entonen una vegada més el salm *In exitu Israel de Ægypto*. Quan acaba el cerimonial, agafen el cobertor per les vores i introduïxen el cos de Maria en el sepulcre, moment en què sona l'orgue, que anuncia que les portes del cel s'han obert i que ha començat a descendir l'araceli. Com passa en la Vespra, quatre àngels toquen les guitarres i l'arpa, i l'àngel major porta

8. L'encensament se suprimeix en els assajos generals.

l'animeta de la Mare de Déu a les mans. El bell cant del cor angèlic ompli l'església amb la promesa de la resurrecció:

Llevantau's, Reina excel·lent,
Mare de Déu omnipotent.
Veniu, sereu coronada
en la celestial morada.

Alegrau's que hui veureu
de qui sou esposa e Mare,
e també veureu lo Pare
del car Fill i etern Déu.

Allí estareu sense tristor
on pregareu per lo pecador
e reinareu eternalment,
contemplant Déu omnipotent.⁹

Quan l'araceli arriba al cadafal, s'hi introduïx a través de l'escotilló central, el mateix que va servir per a sepultar el cos de Maria. Justament davall hi ha una fossa excavada en l'església perquè l'aparell aeri pugui entrar totalment en l'escenari. Una vegada l'araceli s'amaga de la vista del públic, es procedix a substituir l'àngel major de l'aparell aeri per la imatge de la Mare de Déu, cuidada i adornada per les seues **cambreses**. A continuació, comença la recèlica a pujar al cel amb la imatge de Maria ressuscitada, ja sense la mascareta. D'esta manera plàstica, amb la unió de l'ànima que descendix des del cel fins al cos, que havia sigut soterrat en la terra, es reflectix l'assumpció de la Mare de Crist. En este moment, els electes es dirigixen a la porta de l'església a buscar l'apòstol que falta, **sant Tomàs**.

L'ascens de l'araceli, amb els àngels que canten el mateix càntic que en la baixada, es deté en la mitat del recorregut i queda suspés entre el cel i el cadafal. Aleshores, els electes tornen al seu lloc i entra sant Tomàs, que segons la tradició es trobava predicant a l'Índia, i fa gestos d'estranyesa, ja que, com els seus companys d'apostolat, tampoc comprén el motiu d'un viatge tan llarg i misteriós. De sobte, després d'avançar uns metres per l'andador, descobreix els apòstols i jueus al voltant de la sepultura i comprén immediatament que deu ser la de Maria:

Oh, bé és fort desventura
de mi, trist, desaconsolat,
que no em sia ací trobat
en esta santa sepultura!

9. En les representacions actuals únicament s'interpreta la primera quarteta del cant.

Avança uns passos més i es deté sorprés, quasi espantat, ja que, suspesa en l'aire, descobrix la Mare de Déu envoltada d'àngels. En eixe moment, es dirigeix a Maria i li demana perdó per haver fet tard:

Prec-vos, Verge excel·lent,
Mare de Déu omnipotent,
vós m'hajau per excusat,
que les Índies m'han ocupat.

Sant Tomàs cau agenollat quan conclou el seu cant emocionat. El cel torna a obrir les portes i, amb una música suau de l'orgue, comença a

descendir la **coronació**. Este aparell aeri està format per un setial central ocupat pel **Pare etern**, i als costats, agenollats sobre cartel·les, dos xiquets que representen les altres dos persones de la Santíssima Trinitat. Déu Pare és el tercer dels personatges del Misteri que ha de ser representat per un capellà. Lentament, la Trinitat s'acosta a l'araceli, mentre els seus ocupants entonen el cant següent:

Vós siau ben arribada
a reinat eternalment,
on tantost, de continent,
per nós sereu coronada.

El Pare etern, coincidint amb el final del càntic, deixa caure, lligada per un cordó, la **corona** daurada que porta a les mans. Quan descendix els escassos metres que separen els dos aparells, una pluja d'oripell sorgix del cel i envolta els personatges. Finalment, la corona descansa sobre els polsos de Maria.¹⁰

L'instant és indescriptible. La multitud, que ompli el temple de gom a gom, esclata en aplaudiments i víctors. Totes les campanes de l'església, exteriors i interiors, són llançades al vol. Una salva de coets es dispara des de les terrasses de Santa Maria. I l'orgue, oberts tots els seus registres, comença un *tutti* majestuós. Els *Visca la Mare de Déu!* ixen de les goles de cantors i espectadors i creen el moment culminant de la Festa. La Mare de Déu, la patrona d'Elx, ha sigut coronada com a reina de tota la creació en presència de la població.

El text més antic del Misteri que coneixem, datat el 1625, indica que el cant de la Santíssima Trinitat va ser corregit per Joan Baptista Comes, mestre de música del Palau Reial. Això no obstant, pareix que la correcció, que reproduïm a continuació, no es va utilitzar, i per tant, esta segona lletra no es canta ara:

10. En els assajos generals esta coronació és simulada: es deixa caure la pluja d'oripell, però no la corona imperial.

Veniu, Mare excel·lent,
puix que virtut vos abona,
ab esta imperial corona
reinareu eternalment.

Durant la coronació de Maria, els apòstols i jueus del cadafal descobriren l'emotiva escena. Comprenen que la Mare de Déu ja no es troba en el sepulcre, i se situen al voltant perquè ha ressuscitat i, coronada, va de camí al cel. Per això, alcen les mans cap a les altures, s'unixen a l'acció i reben la copiosa pluja d'oripell que inunda l'escenari i els voltants. Sant Tomàs recorre els passos que li quedaven per arribar al cadafal. Quan hi arriba, saluda i abraça sant Pere i sant Joan. Este últim desfulla la palma daurada, baixa de l'escenari i, amb dificultat, s'obri camí entre la gent. Puja a les tribunes oficials construïdes en els laterals de l'església i lliura fulles de la palma a l'alcalde de la ciutat i al president del Patronat del Misteri.¹¹

Quan la Santíssima Trinitat arriba a la cúpula, comença l'ascens de l'araceli. Els aplaudiments se succeïxen sense parar. L'orgue ompli el

11. L'acció en què es repartix la palma daurada no es realitza en els assajos generals.

recinte de la basílica amb la seua música. Finalment, quan l'araceli està a punt d'arribar al cel, els apòstols i els jueus entonen un *Gloria Patri* d'acció de gràcies:

*Gloria patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio
et nunc et semper
et in sæcula sæculorum.
Amen.*

L'araceli, amb la imatge de la Mare de Déu, és acomiadat amb forts aplaudiments. En eixe moment, els cantors ixen en dos files i es dirigixen a l'ermita de Sant Sebastià. Tanquen el seguici sant Joan, sant Jaume i sant Pere seguits de l'arxipreste, els electes i el portaestandard. El Misteri d'Elx, la Festa, ha acabat.

Guia de la festivitats

LA PROVA DE VEUS (6 d'agost)

El primer acte públic relacionat amb la Festa o Misteri d'Elx és l'anomenada *prova de veus*, que té lloc el dia 6 d'agost, en la sala de sessions de l'Ajuntament il·licità, a les 20 h. En esta prova es jutgen les veus dels papers infantils del Misteri per part del Patronat, presidit per l'alcalde de la ciutat. Tant esta presidència com el lloc de celebració de l'acte recorden la llarga època en què l'Ajuntament il·licità era l'únic responsable de l'organització de la festivitat. La prova de veus és hui merament testimonial i té una duració breu. Convocats pels mestres de capella i de cerimònies, canten en l'estrada presidencial els xiquets que interpreten els papers de la Maria, del seguici, de l'àngel de la mangrana, així com dels personatges de l'araceli i de la coronació, estos últims acompanyats dels adults corresponents.

LA PROVA DE L'ÀNGEL (10 d'agost)

El 10 d'agost es du a terme en l'església de Santa Maria, a les 18 h, l'anomenada *prova de l'àngel*. Esta cerimònia té com a missió provar la serenitat dels personatges que hauran d'intervindre en els aparells aeris del drama, especialment el xiquet que ocupa la mangrana, sobretot si és la primera vegada que hi participa. A més es prova el perfecte funcionament de la tramoia aèria. Actualment, s'ha convertit en una preresentació de la Festa on és possible contemplar les aparicions dels tres aparells aeris, és a dir, la part més espectacular de l'obra assumpcionista. Els espectadors incondicionals d'esta celebració són els xiquets il·licitans. Naturalment, l'entrada a l'església és lliure, i la duració aproximada de l'acte és d'una hora.

Tramoia instal-lada en la cúpula del temple

Prova de l'àngel

ELS ASSAJOS GENERALS (11, 12 i 13 d'agost)

L'any 1924, a fi de tornar al Misteri part de l'esplendor que havia perdut durant el segle XIX, la Junta Protectora de la Festa creada en la ciutat va fer una revisió del drama sacre i es va veure la necessitat d'efectuar un assaig general el dia anterior a les representacions tradicionals, en què es va permetre l'entrada d'invitats, autoritats i persones interessades i va ser rebut amb gran interès per estudiosos i curiosos en general.

Este acte, celebrat la vesprada del 13 d'agost, anà prenent entitat pròpia, i s'organitzaren altres assajos en dies anteriors. En l'actualitat se'n fan tres: els dies 11 i 12 d'agost, a les 22.30 h, i el dia 13, a les 17.30 h. Per a accedir al temple és necessari adquirir l'entrada corresponent. En tots estos assajos generals es pot veure la representació completa del Misteri en una sola sessió, és a dir, les dos parts separades per un breu descans. No obstant això, hi ha algunes variacions i supressions a fi que l'escenificació no supere les dos hores.

LA NIT DE L'ALBÀ (nit del 13 d'agost)

La nit del 13 d'agost té lloc, en tot el poble d'Elx, un acte festiu que representa el punt d'arrancada de la Festa tradicional: la Nit de l'Albà. A partir de les 23 h i durant una hora ininterrompuda, des de les terrasses de la ciutat es llancen una infinitat de coets i més de tres-centes cinquanta palmeres de focs artificials, de manera que tot Elx s'encén en llums i colors en una ofrena de llum i so a la Mare de Déu en les vespres de la seua dormició. No es tracta d'un castell de focs artificials habitual, sinó de tot un poble disparant artificis, que és, alhora, espectador i participant de la festa.

A la mitjanit en punt, amb els llums de la ciutat apagats, es dispara des del campanar de la basílica de Santa Maria l'anomenada *palmera de la Mare de Déu*, que per uns instants il·lumina la ciutat i fa, com indica la

consueta del 1625, que la nit es convertisca en dia. Apagades les cendres i amb les campanes de Santa Maria al vol, en el mateix campanar apareix una silueta de foc de la patrona d'Elx que concentra les mirades i les pregàries de totes les terrasses de la ciutat. Els més atrevits ompliran després el recinte preparat a este efecte per a córrer els *carretons* o coets buscapeus fins a ben entrada la matinada.

LA VESPRA (14 d'agost)

El 14 d'agost Elx es prepara per a entrar de ple en la culminació de la seua Festa. A les 17.15 h es canten en la basílica les solemnes Vespres de l'Assumpció de la Verge Maria. I a les 18 h ix des de l'ermita de Sant

Sebastià, en el carrer Major de l'antiga vila murallada, el seguici del Misteri. Esta ermita, que hui és la seu del Museu Municipal de la Festa, s'ha utilitzat sempre com a vestidor dels cantors del drama sacre i es troba a cinquanta metres de l'església parroquial.

La nau, el creuer, el presbiteri i els balcons del temple estan plens de gent. Caldrà anar-hi amb prou antelació per a poder ocupar un bon lloc. També és tradicional —i recomanable— portar un palmito per a alleujar la forta calor d'una vesprada d'agost. Totes les portes de l'església estan obertes, però de manera especial es deixen de bat a bat la major —en la qual s'instal·la un gran tendal de lona com a protecció per al sol— i les que comuniquen directament amb el creuer: la del Sol i la de l'Orgue, d'esta manera s'amplia l'aforament de la basílica, ja que es pot seguir la celebració des de les places i carrers adjacents.

L'acte de la Vespra, amb la mort de Maria i la pujada de la seua ànima al cel, acaba cap a les 19.30 h. Una vegada es buida el temple, la imatge de la Mare de Déu jacent serà col·locada al centre del cadafal, sobre una llitera processional, adornada amb ciris i flors. Romandrà exposada durant tota la nit per a ser venerada pels fidels i podrà ser visitada a qualsevol hora, ja que l'església es manté oberta fins a l'endemà.

LA ROÀ (nit del 14 al 15 d'agost)

A la mitjanit del dia 14 comença la tradicional Roà. Esta és una cerimònia singular que consistix a recórrer amb un ciri encés a les mans el mateix camí que farà la processó de la Mare de Déu l'endemà de matí. Els il·licitans saluden Maria en el cadafal i caminen en silenci per la plaça de Santa Maria, els carrers d'Uberna, Major de la Vila, la plaça de Baix, la Corredora, el pont dels Ortissos i el carrer del Capità Lagier, i tornen de nou a Santa Maria, on depositen com a ofrena el ciri que portaven. A partir de les quatre de la matinada, s'inicien les misses celebrades sobre el cadafal davant de la Mare de Déu adormida. A més, el caràcter festiu

de la nit es posa de manifest en els balls, cants i altres diversions que tenen lloc en els diferents barris de la ciutat. Esta nit, que és el centre de la Festa, la ciutat no dorm.

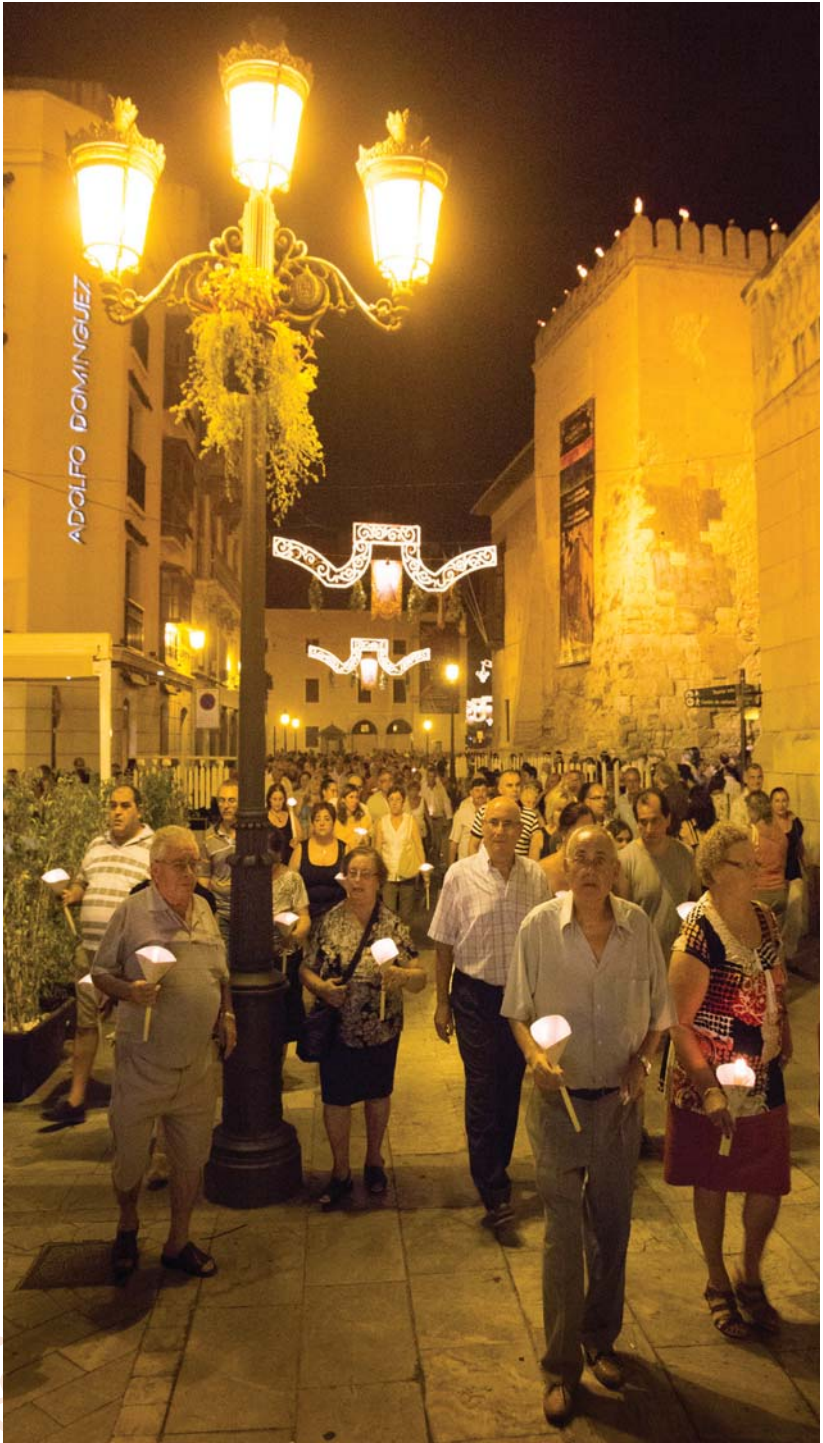
LA PROCESSÓ (15 d'agost)

A les 10 h del 15 d'agost, precedida del guió conduït pel portaestandard i els electes, ix al carrer la imatge de la Mare de Déu portada en anda pels apòstols i jueus, pels mateixos cantors del Misteri. La figura de Maria jacent és portada davall pal·li i seguida per les Maries i el seguici angèlic. Presidix el seguici sant Pere, revestit amb una capa pluvial. Hi participen nombrosos il·licitans amb ciris encesos, i tanquen la desfilada les cambreres de la Mare de Déu, el clero de Santa Maria, els membres del Patronat del Misteri d'Elx, la corporació municipal precedida dels macers i, finalment, la banda de música. Es tracta d'una ampliació de l'escena del soterrar de la Mare de Déu que es representa en el cadafal durant la segona jornada de la Festa, ampliació que permet la participació dels fidels que volen assistir-hi. Esta processó, que segueix el mateix recorregut que la Roà, convertix la ciutat, representada en la antiga vila murallada, en escenari del drama assumpcionista. En tornar a Santa Maria, se celebra una solemne missa cantada.

LA FESTA (15 d'agost)

A la mateixa hora del dia anterior, a les 17.15 h, s'inicien les solemnes Vespres de l'Assumpció. Si en la vespra era difícil trobar un lloc lliure en l'església, el dia de la Festa encara ho és més. De fet, el temple no tanca les portes quan acaba la missa solemne del matí, i hi ha qui es queda dins de l'església des de llavors.

Cap a les 19 h, conclosa la celebració entre l'emoció dels il·licitans, el volteig de campanes, la música de l'orgue i la disparada de coets que té

La Ròa

lloc després del moment culminant de la coronació de la Mare de Déu, l'església es buida a poc a poc. Uns minuts després, en complet silenci, es tornen a obrir les portes del cel i la imatge de la Mare de Déu és baixada lentament en l'araceli, ocupat també pels seus àngels. Els ocupants de l'artefacte aeri descendiran en el cadafal, es baixarà la figura de la Mare de Déu, que serà depositada momentàniament en la capella de la Comunió del temple i, a poc a poc, l'araceli tornarà buit a la cúpula.

LES SALVES DE LA MARE DE DÉU (16 al 22 d'agost)

Al matí del dia 16 d'agost se celebra una missa de difunts en l'oratori reservat de l'Ajuntament de la ciutat, en memòria dels funcionaris municipals i els festers que han faltat al llarg de l'any.

Cada vesprada, des del 16 fins al 22 d'agost, a les 20 h, se celebren les anomenades *Salves de la Mare de Déu* en la basílica de Santa Maria. Es tracta de la huitava de la festivitat de l'Assumpció. Cada dia de la huitava diu missa solemne un sacerdot invitat per la parròquia. En acabar l'eucaristia, el clero parroquial es gira cap a la Mare de Déu —jacent sobre un gran llit de fusta d'eben i adorns de plata, donat pel duc d'Aveiro en el segle XVIII— i canta una salve solemne amb acompanyament d'orgue. A continuació, des del balcó de l'orgue, s'entonen els gojos de l'Assumpció, cantats per un tenor, un baix i alguns tiples, que pertanyen majoritàriament a la Capella de la Festa. Els gojos estan escrits en valencià i la música està estretament relacionada amb la del drama sacre. Els versos diuen així:

Verge Reina imperial,
sobre els àngels exaltada,
puix de nós sou advocada,
delliurau-nos de tot mal.

Gran desig al vostre cor
del car Fill, Verge vingué,
quan al paradís volgué
tresplantar-os, bella flor.
Tota d'amor celestial
vos sentíreu inflamada,
puix de nós sou advocada...

La processó del dia de la Mare de Déu

Vostre Fill sens dilació
un arcàngel vos envia,
que us digué com al terç dia
ha de ser vostra assumpció.
I una palma per senyal
vos portà d'esta jornada,
puix de nós sou advocada...

A l' instant, ab gran misteri
los apòstols congregà
i davant de vós portà
lo poder de l'alt Imperi.
Goig tinguéreu sens igual
sent de tots acompanyada,
puix de nós sou advocada...

Dels apòstols assistida
en un èxtasi d'amor,
sens perill e sens dolor
os quedàreu adormida.
I a los cels en pompa real
fonc vostra ànima portada,
puix de nós sou advocada...

Vostre cos volgué furtar
dels jueus lo atreviment
i miraculosament,
no el pogué jamai tocar.
Restant vós ab succés tal
de tots, Verge, respectada,
puix de nós sou advocada...

Lo sant cos, solemnement,
los apòstols sepeliren
i per tres dies oïren
cors de música plaent.
La capella angelical
en açò fonc empleada,
puix de nós sou advocada...

Al terç jorn als cels triumfant
en cos i ànima eus pujaren
on per Reina eus coronaren

Pare, Fill i Esperit Sant.
Goig dels tres sou eternal,
dels cels Reina sublimada,
puix de nós sou advocada...

A vós en nostres tristor
venim Verge ab molta fe,
puix vós sou tot nòstron bé
e Mare de pecadors.

Oh, princesa celestial,
Mare nostra venerada!
Puix de nós sou advocada,
delliurau-nos de tot mal.

Acabada la cerimònia, nombrosos fidels accedixen al taulat de l'altar major, i també durant el dia, per a venerar la Mare de Déu i besar-li els peus.

SALVE DE L'ÚLTIM DIA D'AGOST

El dia 31 d'agost, a les 22.30 h, se celebra l'últim acte del mes de l'Assumpció. Es tracta d'una breu cerimònia religiosa que té lloc dins de la basílica i que és presidida per la imatge de la patrona, situada ja en el seu cambril de l'altar major. Després d'un rosari comentat, un cor de la ciutat canta una salve. En acabar la salve, es llancen les campanes al vol alhora que es dispara una carcassa des del campanar que il·luminarà el cel projectant una palmera de focs artificials.

Salves de la Mare de Déu

CICLES EXTRAORDINARIS (29 i 30 d'octubre i 1 de novembre dels anys acabats en nombre parell)

Per a commemorar la proclamació de l'Assumpció de la Mare de Déu com a dogma de l'Església catòlica, dictat pel papa Pius XII l'1 de novembre del 1950, cada dos anys —concretament els acabats en nombre parell—, té lloc un cicle de representacions extraordinàries del Misteri al voltant de la festivitats. En estos cicles tardorencs se solen fer dos assajos generals

els dies 29 i 30 d'octubre, a les 22 h. L'1 de novembre, festivitat de Tots Sants, es representa la primera part o Vespra, a les 10 h, seguida de la processó pels carrers de la ciutat i de la missa, i a les 17 h s'escenifica la segona part o Festa, amb la coronació de la Mare de Déu. No obstant això, en estes representacions extraordinàries no es fan els altres actes tradicionals, com ara les proves preliminars, la Nit de l'Albà, la Roà, les salves, etc.

Santa Maria des de les portes del cel

Patrimoni de
la Humanitat

Cel del Misteri en 1867

La Festa, o Misteri d'Elx, es pot definir com la celebració que la ciutat d'Elx, la tercera en importància de la Comunitat Valenciana, dedica anualment a la seua patrona, la Mare de Déu de l'Assumpció. És l'única obra d'estes característiques que s'ha celebrat sense interrupcions significatives des de finals del segle xv fins als nostres dies. Es tracta de la principal celebració comunitària dels il·licitans i d'una obra clau del teatre religiós europeu de tradició medieval

EL TEATRE MEDIEVAL EN VALENCIÀ

La nostra literatura es pot considerar afortunada per la quantitat de textos dramàtics que coneixem i les dades documentals que atresem. Podem considerar que la cultura dels antics territoris de la Corona d'Aragó tenia en l'espectacle teatral o parateatral un referent ineludible. Pel que fa al Regne de València, durant l'Edat Mitjana i la Moderna, la capital marcà el model a seguir en la resta del territori. La Seu fou un focus difusor d'espectacles religiosos vinculats a diverses festes del calendari litúrgic. Pel que fa a l'Assumpció, trobem diverses mostres dramàtiques documentades ací i allà de la Corona, a banda d'Elx, com el drama litúrgic de Santa Maria de l'Estany (segle xiv) o els drames religiosos de Tarragona (finals del xiv), València (segle xv) i Castelló (finals del segle xv).

FONTS

L'escenificació del Misteri d'Elx està basada en els relats tradicionals sobre la mort i l'assumpció de la Mare de Déu que es transmeten oralment en els primers anys del cristianisme. Estos relats van ser recopilats a partir del segle iv en els anomenats *evangelis apòcrifs*, que arrepleguen, precisament, passatges de la vida i mort de Jesucrist i de sa Mare que no apareixen en els quatre evangelis canònics.

És a partir del Concili d'Efes (431), que es va pronunciar a favor de la maternitat divina de Maria, quan s'intensifica el culte a la Mare de Déu i quan proliferen els textos apòcrifs de temàtica assumpcionista. Els més importants són els de Joan el Teòleg (segles VI-V), el *Transitus* del Pseudo-Melitó de Sardes (segles V-VI), la narració de Joan, arquebisbe de Tessalònica (segle VII) i, el més tardà, l'evangeli del Pseudo-Josep d'Arimatea (segles IX-X?). Totes estes narracions assumpcionistas —especialment les dos últimes— es van refondre en relats posteriors de gran difusió en l'Europa medieval, com és el cas de la *Llegenda daurada*, redactada per Jaume de Voràgine en la segona mitat del segle XIII i que és l'antecedent directe de l'argument del Misteri d'Elx.

TEXTOS

El text literari del Misteri d'Elx, anònim, com és habitual en este tipus d'obres medievals, està escrit en valencià, amb un salm i alguns versos llatins presos de la litúrgia. És relativament breu, ja que només té dos-cents cinquanta-nou versos distribuïts en estrofes de diversos tipus. Les més nombroses són les quartetes de versos octosíl·labs rimats en la seqüència «aabb», és a dir, del model conegut com a *noves rimades*. La brevetat del text és deguda a la menor importància que es concedix en la representació del Misteri a la part literària enfront de la part musical i escènica. La complicació d'alguns cants, amb abundants ornaments musicals i l'ús d'una espectacular tramoia aèria, ha fet que se sacrificaren part dels versos per a no allargar excessivament l'obra. Les referències conservades assenyalen que va ser en el segle XVII quan van quedar fixats definitivament els versos del drama il·licità.

CONSUETES

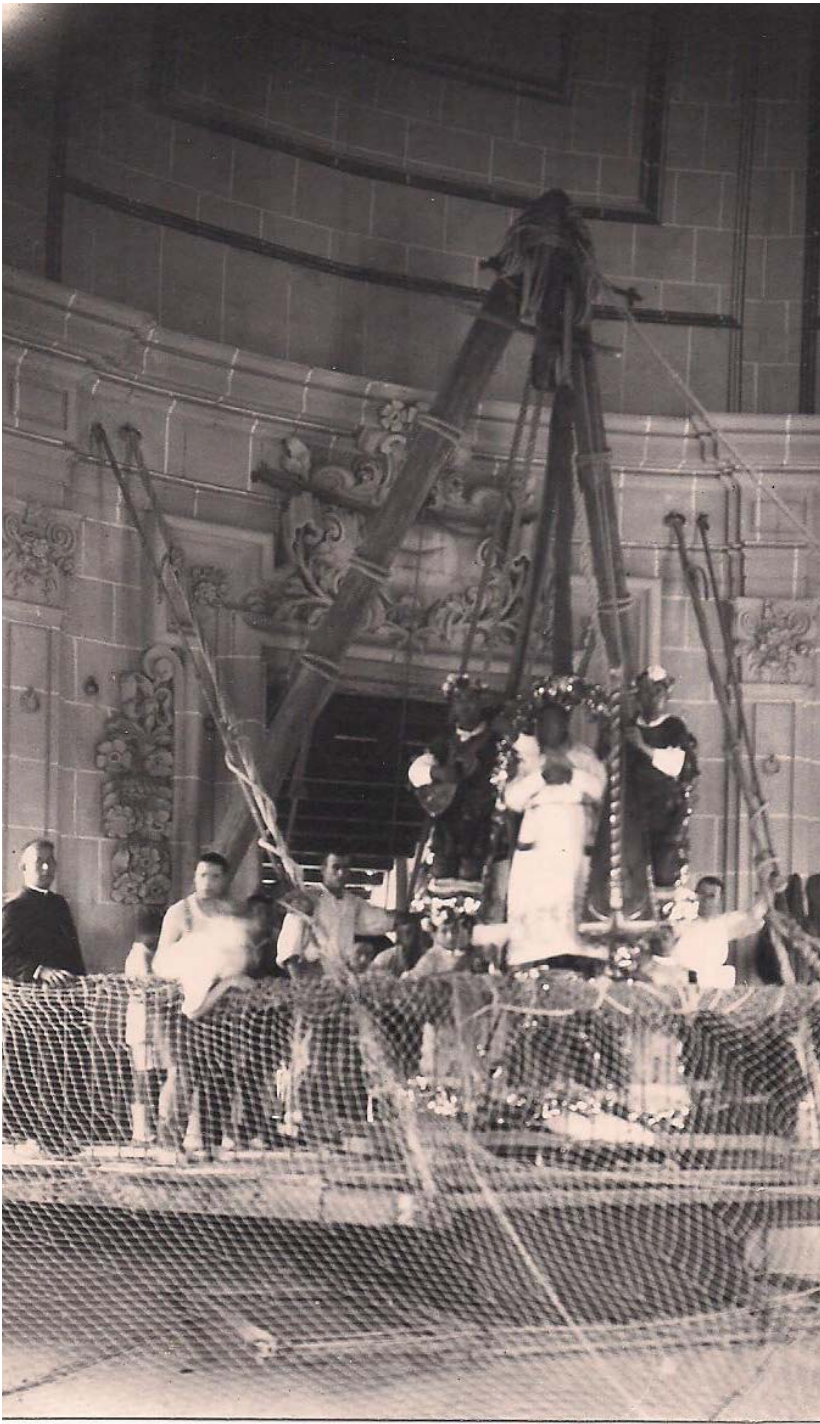
Els textos literari i musical, així com les acotacions escèniques que permeten la representació de l'obra, es conserven en uns manuscrits denominats *consuetes*. La primera consuetada coneguda és del 1625 i va

ser copiada per Gaspar Soler Chacón del manuscrit que custodiava el Consell de la vila en la seua «caixa de tres claus». Només arreplega els versos dels cants i les rúbriques teatrals, però no la partitura, i es titula *Llibre de la Festa de Nostra Senyora de la Assumptió, dita vulgarment, la Festa de la villa de Elig*.

En 1639, pocs anys després de l'aprovació definitiva de la Festa per la Santa Seu, un devot de la Mare de Déu de l'Assumpció va fer una nova còpia de la consueteta. En esta ocasió es va incloure la música dels cants i, a més, una sèrie d'anotacions amb els noms dels compositors que van participar en la reforma polifònica de l'obra en el segle XVI: *Consueteta de la Festa de Nostra Senyora de la Assumptió que es celebra en dos actes, vespra y dia, en la insigne Villa de Elig. Escrita per un devot seu en vi dies del mes de febrer del any MDCXXXIX*.

En 1706, l'arxiu del Consell d'Elx va ser saquejat per les tropes borbòniques en plena Guerra de Successió, incident en què la consueteta oficial va patir greus desperfectes. Tres anys més tard, el beneficiat Josep Lozano i Roiz feia una nova còpia destinada als mestres de capella de la Festa. Esta còpia, que conté acotacions escèniques i els textos literari i musical, es titula *Consueteta o director per a la gran funció de vespra i dia de la Mare de Déu de la Assumpció, patrona de Ells, per a els Mestres de Capella*.

El mateix Lozano i Roiz va fer, en 1722, una nova còpia de la consueteta que resulta ser pràcticament idèntica a l'anterior, encara que amb xicotetes diferències de detall. I el més recent dels textos històrics està datat en 1751. Es tracta d'una còpia feta per Carles Tàrrega i Caro del llibre del 1625 que hem citat. Per tant, no conté la partitura de l'obra, però sí que hi afegí uns capítols finals en què el copista va arreplegar gran quantitat d'esdeveniments relacionats amb la Festa entre els segles XVI i XVIII que resulten de gran utilitat per a analitzar la història i l'evolució escènica del drama il·licità i, especialment, de la seua tramoia aèria.

La tramoia aèria a principis del segle xx

La prova de l'àngel en els primers anys del segle xx

MÚSICA

La faceta artística més notable de la Festa és la musical. Seguint la tradició medieval, el drama il·licità és totalment cantat i conté melodies que procedeixen de diverses èpoques. No obstant això, la unitat musical de l'obra és extraordinària, com han posat de manifest els diferents

estudis i investigacions efectuats respecte d'això. Els cants del Misteri es poden classificar, *grosso modo*, en monòdics i polifònics. De les vint-i-sis peces musicals que arrepleguen les consuetes històriques de 1709 i 1722, deixant de banda el salm *In exitu Israel de Ægypto*, que es repeteix en tres ocasions, deu són monòdiques, i setze polifòniques, encara que en els dos grups hi ha repeticions de melodies amb versos diferents.

En la primera jornada de l'obra, la part més antiga, hi ha més presència de cants monòdics, amb clares influències del repertori gregorià medieval. La mateixa consuetada assenjala que un dels cants de la Maria s'ha d'entonar amb la melodia del *Vexilla Regis*, himne compost en el segle VI en honor d'un fragment de la veracreu. També s'han detectat punts de contacte entre alguns cants de sant Joan i de sant Pere i l'himne gregorià *Victimae paschali laudes*, propi de la missa de Pasqua (segle XI).

En l'apartat polifònic també s'han trobat cants del Misteri que concorden totalment o parcialment amb nades i altres cançons recopilades en el *Cancionero musical de palacio*. És el cas del motet *Flor de virginal bellesa*, *contrafacta* de la composició profana *Non quiero que me consienta*, de Juan del Encina, o el cant dels jueus *Cantem, senyors!*, clarament relacionat amb la nadala de P. Escobar, *Quedaos, adios*. En la reforma del drama il·licità del segle XVI, a més de peces originals compostes a este efecte, també es van adaptar melodies ja conegudes.

Les anotacions marginals existents en la consuetada del 1639 permeten conèixer el nom de tres dels autors que participaren activament en esta reforma polifònica. Se cita Ribera com a autor dels motets *Flor de virginal bellesa* i els de la joïa (*Aquesta gran novetat* i *Nosaltres tots creem*). Pot tractar-se de Bernardí de Ribera, nascut a Xàtiva cap al 1520, que va ser mestre de capella en Múrcia i Lorca. També es menciona el «canonge Pérez», identificat com a Ginés Pérez de la Parra (1548-1600), mestre de capella de la catedral de València i canonge de la d'Oriola, que va compondre el càntic *A vosaltres venim pregar*.

Finalment, s'indica que Lluís Vich va ser l'autor del motet *Ans d'entrar en sepultura*. Este músic va ser organista de l'església de Santa Maria d'Elx i el primer dels mestres de capella de la Festa que coneixem, càrrec que va ocupar entre el 1562 i el 1594.

CAPELLA DE MÚSICS I CANTORS

Seguint també la tradició medieval, els cants del Misteri s'interpreten *a cappella*, és a dir, sense acompanyament musical, amb l'única excepció de l'araceli, que utilitza música de guitarra i arpa. Hi ha constància documental de l'existència d'una important capella d'instrumentistes i cantors en l'església de Santa Maria d'Elx —sufragada per la mateixa església i pel municipi— que va arribar a la màxima esplendor en el segle XVIII. En algunes ocasions, per als papers principals del drama

Els jueus en 1928

L'apostolat en 1928

sacre era freqüent que es contractaren músics d'altres capelles pròximes, fonamentalment d'esglésies dels antics regnes de València i Múrcia. Generalment eren sacerdots, i els papers femenins, segons la tradició medieval, s'encomanaven a xiquets de cor o acòlits. Per tant, tots els intèrprets estaven relacionats amb el culte eclesiàstic. La direcció musical estava en mans del mestre de capella, càrrec per al qual es contractaven músics professionals de prestigi.

L'esperit desamortitzador del 1835 va fer desaparèixer esta capella professional de músics. A fi d'assegurar la continuïtat de la Festa, se'n feren càrrec els cantors aficionats de la població. Este pas va accentuar el caràcter popular de la representació, ja que tant els espectadors com els intèrprets de l'obra eren il·licitans. Actualment, els membres de la Capella del Misteri d'Elx són uns setanta adults i trenta xiquets, els quals interpreten el drama assumpcionista. Entre ells, com hem vist, figuren tres sacerdots que interpreten els papers de sant Pere, l'àngel major de l'araceli i el Pare etern.

ESCENARIS

Un altre dels aspectes que crida poderosament l'atenció en les celebracions és la complexa escenografia, que posseïx una estructura i uns elements que coincideixen plenament amb les disposicions teatrals de l'Edat Mitjana. L'escenari és, fonamentalment, l'interior de la basílica de Santa Maria, i pot dividir-se, en poques paraules, en escenari horitzontal o *terrestre*, i vertical o *aeri*.

Com hem assenyalat, el primer està format per un entaulat de fusta o cadafal, de forma quadrada, que s'alça en el creuer del temple, encara que lleugerament introduït en el presbiteri. La seua ubicació en el centre geomètric de l'església permet que els espectadors es puguen situar i contemplar la representació en els quatre costats. A este entaulat s'accedix des de la porta major, situada als peus de la nau central, a través d'un pla inclinat anomenat *andador*, per on entren tots els personatges de l'obra, excepte els que descendixen directament des del cel. Al llarg d'este corredor hi ha tres grups escultòrics, o xicotets retaules, que representen paisatges clau en la passió de Jesucrist: el jardí de Getsemaní, el mont Calvari i el sant sepulcre.

L'escenari aeri o vertical que s'instal·la en la cúpula de l'església durant les representacions de la Festa simbolitza el cel. La cúpula, en la base de l'arc toral, es cobrix totalment amb una gran lona pintada amb núvols i àngels. Esta lona presenta només una obertura quadrada —situada de manera excèntrica cap al costat del presbiteri— que pot obrir-se i tancar-se per mitjà d'unes portes corredisses. Per damunt de la lona, ocult a la vista dels espectadors, s'instal·la en volada un xicotet taulat de fusta que permet als tramoistes fer totes les operacions i treballs necessaris per a baixar i pujar els aparells aeris amb els personatges del món celestial.

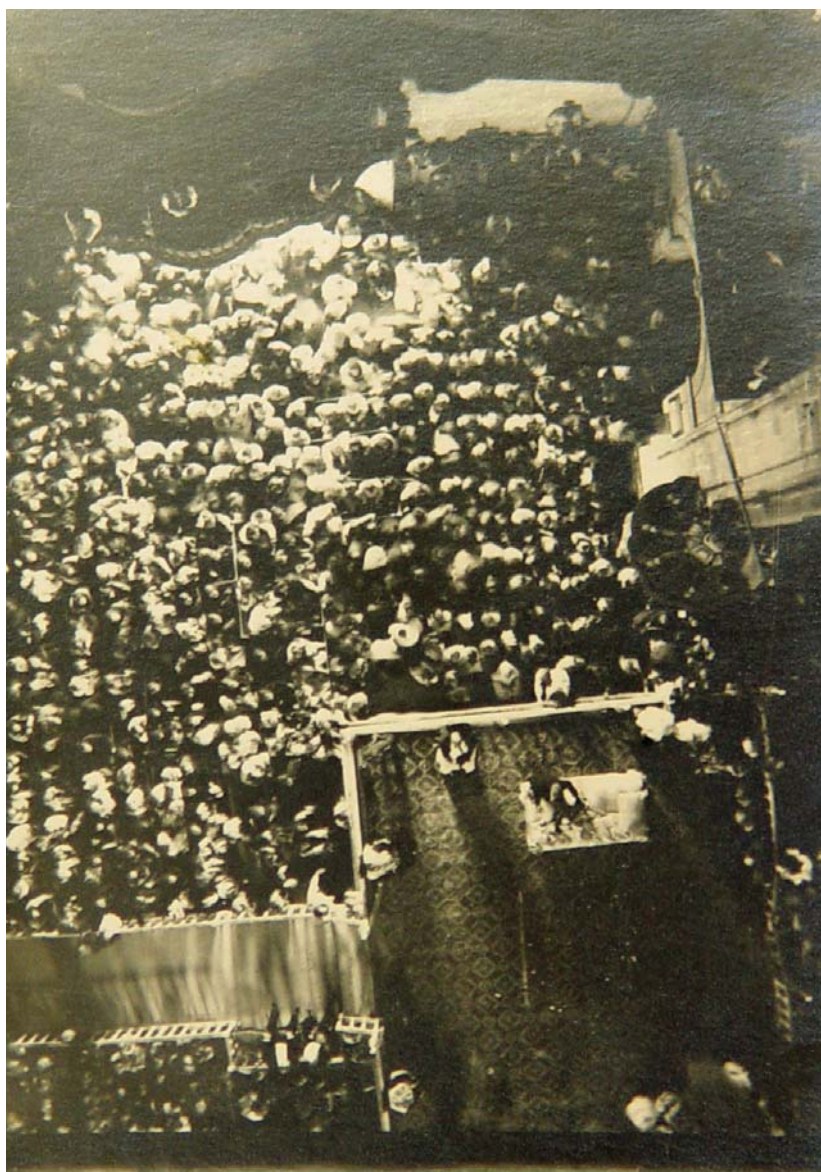
Els artefactes aeris que intervenen en les representacions de la Festa són tres. El primer a aparéixer és el núvol o mangrana, en què descendix l'àngel que anuncia a Maria la seua mort i li entrega la palma daurada

Processó de la Mare de Déu a principis del segle xx

que l'ha de protegir. El segon és la recèlica o araceli, que presenta l'aspecte d'una màndorla i està ocupat per cinc personatges, tres adults i dos xiquets. En la segona part de l'obra, l'àngel major, situat en el buit central, és substituït per la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció. L'últim dels aparells és l'anomenat *coronació* o *trinitat*, amb estructura semblant a l'araceli, però de mida més reduïda.

Estos tres artefactes baixen i pugen suspesos de grosses maromes de cànem, una per a la mangrana i l'araceli, i una altra, més curta, per a la coronació. Les maromes són accionades per mitjà de dos torns manuals situats en les terrasses del presbiteri de l'església, i el moviment és possible gràcies a una gran càbria que sosté una corriola doble col·locada sobre les portes del cel. Estos elements formen part de la complexa tramoia aèria del Misteri que va ser traslladada des de la volta central de l'església —on es trobava «la trapa per on baixa l'àngel»— a la cúpula, segons el projecte dissenyat per l'arquitecte Marcos Evangelio en 1760, data des de la qual es manté intacte el disseny i el muntatge.

El cadafal vist des de la cúpula de Santa Maria en 1901

ORÍGENS

Sobre el naixement del Misteri hi ha dos relats llegendaris: l'un, el vincula amb la conquesta de l'Elx musulmà per les tropes de Jaume I d'Aragó en 1265, i l'altre, el relaciona amb l'aparició o vinguda de la imatge de la Mare de Déu il·licitana. No obstant això, les rigoroses investigacions

dures a terme en els últims temps, tant sobre la Festa com sobre el teatre religiós medieval en general, proposen la segona mitat del segle XV, etapa en què es detecta un auge en el teatre de temàtica assumpcionista, com l'època més probable per a datar l'origen del Misteri d'Elx. L'anàlisi de la llengua, la música i la disposició escènica així ho confirmen.

LA CONFRARIA DE LA MARE DE DÉU DE L'ASSUMPCIÓ

De la documentació històrica conservada en els arxius il·licitans es deriva que la Festa estigué organitzada en els seus inicis per algunes famílies de la xicoteta noblesa local, com ara els Perpinyà o els Caro. La referència documental més antiga es troba en el testament de la il·licitana Isabel Caro, datat l'any 1523, on llegava alguns fons per a continuar una «grandíssima festa i solemnitat» que els religiosos de la vila celebraven en l'església de Santa Maria durant la festivitat de l'Assumpció de la Mare de Déu, en la qual s'utilitzava una imatge de la Verge que la testadora posseïa en sa casa i que, després de la seua mort, havia de passar a un oratori creat per ella.

En 1530 ja existia una confraria de la Mare de Déu de l'Assumpció que, amb seu en l'ermita de Sant Sebastià, era l'encarregada de preparar la festivitat i mantindre i incrementar els cultes marians. Esta confraria comptava amb uns clavaris i majordoms —precedents dels actuals electes— i, a més de les aportacions dels confreres i de les almoines arreplegades en el plat o bústia de l'ermita, tenia ajudes del Consell municipal, com ara els dotze ducats d'or que este va oferir per a daurar la cadira en què cada any es feia l'Assumpció de Maria, un possible precedent de l'actual araceli.

EL CONSELL MUNICIPAL

El fet de no posseir recursos econòmics suficients i que no hi haguera persones disposades a regir esta confraria, va fer que el Misteri estiguera

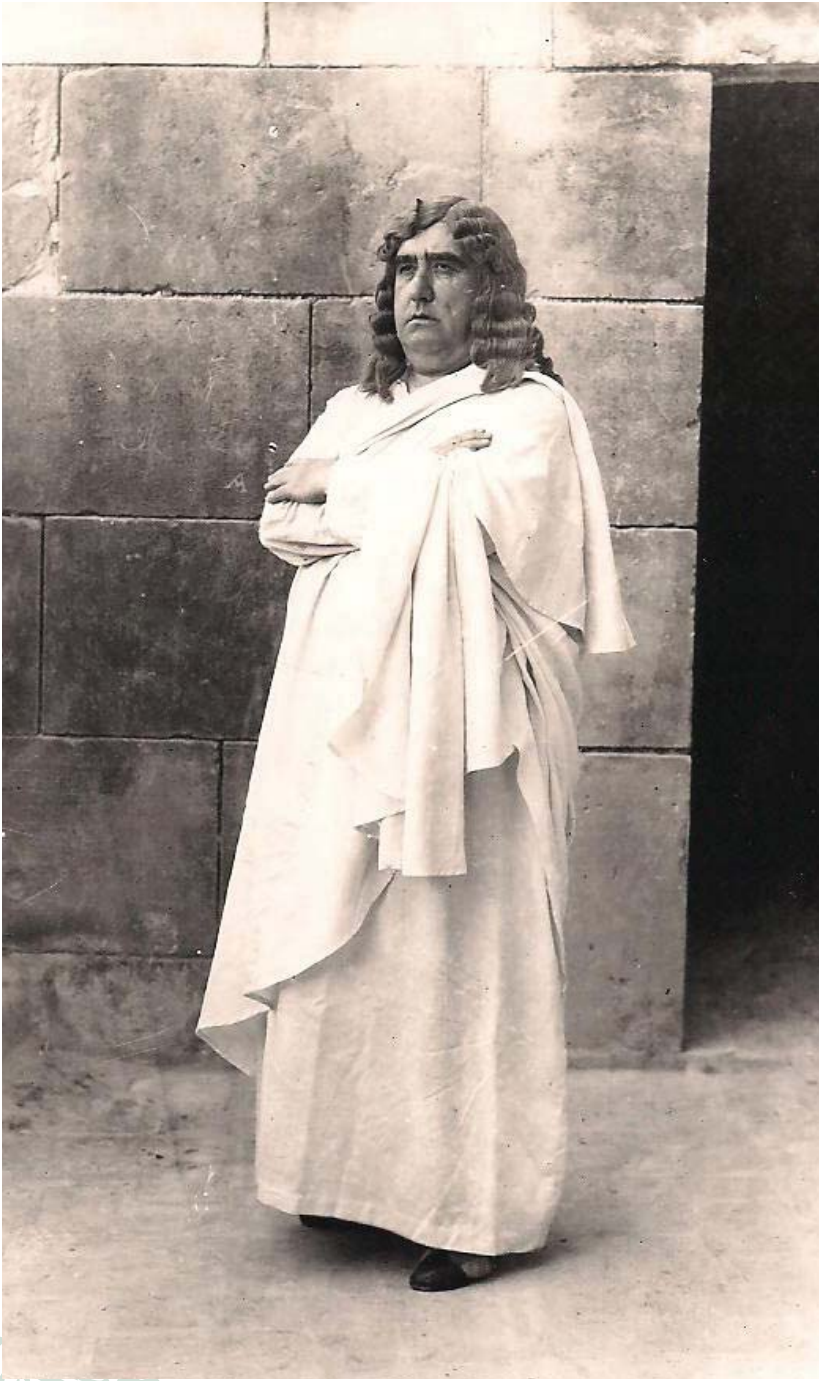

en perill de desaparició durant els últims anys del segle XVI, el qual es va deixar de representar, almenys, en dos ocasions: l'any 1560, com a senyal de dol per la mort de Bernardino de Cárdenas, senyor feudal d'Elx, i el 1568, per la mort del príncep Carles, fill de Felip II. Estes circumstàncies van fer pensar als il·licitans que les tempestats i pedregades que van caure en la ciutat i en el camp al llarg d'estos anys eren un castic diví motivat per la supressió d'estes representacions.

La Maria i el seu seguici en 1928

Va ser l'any 1609 que el Consell de la vila prengué l'acord de fer-se càrrec de l'organització i el finançament de la Festa, «i que no es deixi de fer». Amb eixe objectiu, va establir una sèrie d'impostos municipals —després de demanar el permís corresponent al senyor feudal—, entre els quals cal destacar per la seua importància el de la mòlta de grans i el de la venda de carns. També es destinaven parcialment a sufragar la Festa les rendes de «l'arrova de l'oli», administració que arreplegava una almoïna dedicada a la Mare de Déu, consistent en la donació d'una arrova d'oli

Sant Joan en 1928

L'apòstol sant Pere amb les simbòliques claus del cel en 1928

L'apòstol sant Tomàs en 1928

per cadascuna de les calderes de sabó que es coïen a Elx, activitat que, entre els segles XVII i XVIII, constituïa la principal indústria de la ciutat.

En el primer terç del segle XVII el Misteri va tornar a veure perillar la seua continuïtat. El bisbat d'Oriola, seguint les directrius del Concili de Trento (1545-1563) respecte a representacions dins dels temples, va intentar prohibir la Festa. El Consell il·licità va fer un recurs argumentant els seus drets tradicionals i el caràcter immemorial de l'obra. I en 1632, la Cambra Apostòlica del papa Urbà VIII va expedir un rescripte pel qual atorgava un privilegi que permetia la celebració del Misteri d'Elx en el temple de Santa Maria a perpetuïtat.

Des de finals del segle XVIII el Misteri va entrar en un període de clara decadència artística, que es va accentuar en l'últim terç del huit-cents tant per l'escassetesa de recursos econòmics dedicats a l'obra i la inestabilitat en els càrrecs municipals —entre ells, el de mestre de capella—, com, sobretot, per l'escassa importància que li concedien els mateixos il·licitans, incloent-hi les autoritats locals.

Fruit d'una campanya de conscienciació promoguda pel cronista de la ciutat Pere Ibarra i Ruiz (1858-1934), es va crear, en 1924, la Junta Protectora de la Festa, que va possibilitar dur a terme una revisió musical i escènica de la peça. La partitura va ser depurada pel músic alacantí Óscar Esplá Triay (1886-1976), que, entre altres coses, va restituir l'escena de la joïa. Les amenaces a la continuïtat del Misteri sorgides l'any 1931, degudes al seu caràcter religiós, es detingueren davant de la concessió, per part del Govern de la II República espanyola, del títol de Monument Nacional el 15 de setembre del mateix any. D'esta manera, l'obra va passar a ser tutelada per l'Estat a través d'un Patronat local.

PATRONAT DEL MISTERI D'ELX

Després de la Guerra Civil (1936-1939), es va organitzar en la ciutat l'anomenada Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i dels seus Temples, que tenia com a missió principal la reconstrucció de l'església

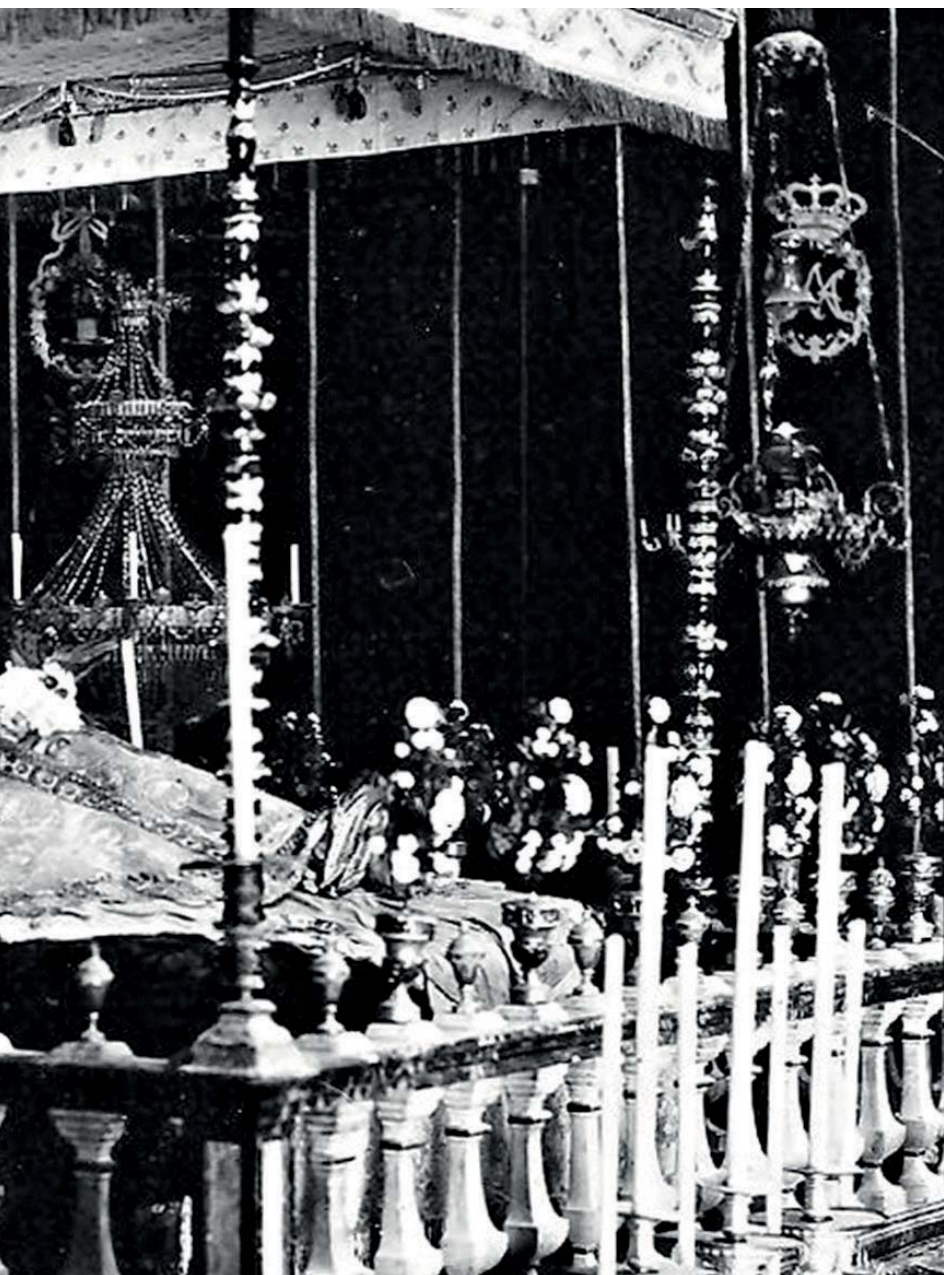
de Santa Maria —incendiada al febrer del 1936—, així com, a partir d'agost del 1941, la posada en marxa de les representacions del Misteri. En acabar els treballs de restauració, esta Junta es va transformar, en 1948, en el Patronat Nacional del Misteri d'Elx, encarregat d'organitzar l'obra assumpcionista.

Els jueus en 1941

El 18 de maig del 2001 la UNESCO, el més alt organisme cultural internacional, va declarar la Festa Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. Una de les conseqüències d'esta declaració fou l'aprovació de la Llei del Misteri d'Elx per les Corts Valencianes el 22 de desembre del 2005, que plasma un consens històric aconseguit entre l'Ajuntament d'Elx, la Generalitat Valenciana i l'Església catòlica d'Oriola-Alacant per a protegir l'obra i assegurar-ne la pervivència futura.

Llit de la Mare de Déu a principis del segle xx

GLOSSARI

andador. Corredor inclinat que dona accés al cadafal des de la porta major de la basílica.

àngel. Cadascun dels personatges celestials que forma el seguici marià o bé que davalla en un aparell aeri (mangrana o araceli) per dur un missatge diví dirigit a Maria o als apòstols.

(l') àngel. Es referix concretament al personatge celestial que transporta la mangrana.

àngel de coixí. Cadascun dels dos xiquets del seguici marià, caracteritzats com a àngels sense ales, encarregats de portar un coixí que han de col·locar sempre que la Maria s'agenolle.

àngel de mantell. Cadascun dels quatre xiquets del seguici marià, caracteritzats com a àngels sense ales, encarregats de sostindre el mantell a la Maria.

àngel major. Personatge, interpretat per un sacerdot, situat en la cartel·la central de l'araceli, encarregat de transportar l'animeta de la Mare de Déu.

animeta. Nom popular que rep la imatge xicoteta de la Mare de Déu que simula ser la seua ànima.

apòstol. Cadascun dels cantors que interpreten un dels dotze deixebles de Crist.

araceli. Aparell aeri d'estructura metàl·lica guarnida d'oripell. Està format per una cartel·la central on se situen l'àngel major o la imatge de la Mare de Déu, segons el moment, i quatre de laterals on se situen a la part superior dos àngels hòmens, i a la inferior, dos àngels xiquets que polsen una guitarra, una arpa i dos guitarrons, respectivament.

assumpció. Elevació al cel de la Mare de Déu en cos i ànima per gràcia del seu fill Jesús. La festivitat que ho commemora se celebra el 15 d'agost.

cadafal. Entarimat quadrat de fusta muntat en el creuer de la basílica al qual s'accedix des de l'andador. En la primera jornada representa la casa de Maria, i en la segona, també la vall de Josafat amb el sepulcre.

Calvari. Segon lloc sant que visita Maria com a record de la passió del seu Fill, simbolitzat per un retaule xicotet col·locat en el tercer pilar dret de la nau, representat per una muntanya amb tres creus.

cambrera. Dona encarregada de mantindre en bon estat la imatge de la Mare de Déu.

cantor. Intèrpret d'un dels personatges de la Festa.

cel. Espai escènic situat en la cúpula de la basílica, articulat en una part visible, format per un llenç pintat amb núvols i àngels i els distints aparells aeris, i per una altra part reservada als tramoistes i a la maquinària.

consueta. Llibret en què es conserva la lletra, la música i les acotacions del Misteri d'Elx.

corona. Ornament circular de llautó daurat que el Pare etern deposita sobre els polsos de la Mare de Déu deixant-lo caure per mitjà d'un cordell.

coronació¹. Escena en què la Trinitat corona la Mare de Déu mentre puja al cel amb l'araceli.

coronació². Aparell aeri revestit d'oripell format per un setial central, on es troba el Pare etern, i dos cartel·les laterals per a les altres dos persones divines representades per xiquets.

electe, electa. Cadascun dels dos càrrecs honorífics que seuen a la vora del cadafal, visten de gala i porten vares daurades. Antigament, participaven també com a traspunts teatrals, funció que en l'actualitat s'ha mantingut de manera simbòlica quan fan entrar els apòstols sant Joan i sant Tomàs.

exèquies. Ritu cristià en memòria d'un difunt. El soterrament de la Mare de Déu està inspirat en este cerimonial.

Festa¹. Nom popular i tradicional que rep el Misteri d'Elx.

Festa². Segona jornada de la representació que se celebra el 15 d'agost i que té com a argument el soterrament, l'assumpció i la coronació de la Mare de Déu.

gran rabí. Personatge que dirigix el grup de jueus en el seu propòsit de furtar el cos de Maria abans de soterrar-lo.

hort de Getsemaní. Primer lloc sant que visita Maria com a record de la passió del seu Fill, simbolitzat per un retaule situat en el segon pilar dret de la nau i representat per una gran olivera.

joïà. Escena de la segona jornada en què un grup de jueus entren per l'andador atrets pels cants funeraris dels apòstols, amb l'objectiu de furtar el cos de la Mare de Déu per a cremar-lo.

jueu. Personatge que representa un dels hebreus de la joïà.

llit. Estructura de fusta ornada amb vels blancs que es col·loca a la banda de l'esquerra del cadafal en la primera jornada, damunt de la qual la Maria s'agenolla.

llitera. Llit amb andes on és col·locada la imatge de la Mare de Déu per a la processó del seu soterrar.

mangrana. Aparell aeri que transporta l'àngel que anuncia a Maria la seua mort imminent. Apareix per les portes del cel tancat i, en el moment que les traspassa, s'obri en huit ales i en mostra l'interior guarnit d'oripell.

mans gafes. Castic diví, representat amb un engarrotament de les mans, que rep el jueu que arriba fins al llit on jau el cos de la Mare de Déu.

Mare de Déu. Imatge que representa Maria assumpta, venerada a Elx com a patrona.

(la) Maria. Xiquet que representa la Mare de Déu abans de la mort, moment en què és substituït per la imatge de la patrona.

Maria Jacobe. Xiquet que representa una de les dos germanes de Maria i que porta una diadema amb el seu nom.

Maria Salomé. Xiquet que representa una de les dos germanes de Maria i que porta una diadema amb el seu nom.

(les) Maries. Cadascuna de les dos acompanyants de Maria, amb els noms de Maria Jacobe i Maria Salomé.

maroma. Cadascuna de les dos cordes de cànem folrades de tela blava que permeten el descens dels aparells aeris: una per a la mangrana i l'araceli, i una altra per a la coronació.

mascareta. Màscara que representa la cara de la Mare de Déu amb els ulls tancats, que se li posa per a figurar la seua mort i que se li lleva en el moment de l'assumpció.

mestre de capella. Director de la capella de cantors que interpreten el Misteri d'Elx.

mestre de cerimònies. Director d'escena de la representació que té com a objectiu vetlar pel manteniment de l'acció dramàtica.

núvol. Nom històric de la mangrana.

oripell. Trossets de paper daurat que llancen l'àngel de la mangrana i els àngels xiquets de l'araceli quan apareixen en escena. També es fa servir en la coronació per a ressaltar este moment. Els aparells aeris també estan coberts d'oripell.

palma daurada. Palma blanca, ornada amb oripell, que l'àngel de la mangrana entrega a la Maria, i ella a sant Joan perquè la porte en el seu sepeli.

Pare etern. Personatge que interpreta el Déu Pare, representat per un sacerdot i caracteritzat amb vestits blancs i cabells i barba canosos. Se situa al centre de l'aparell de la coronació i és l'encarregat de coronar la Mare de Déu.

persiana. Enginy situat davall del llit que permet substituir dissimuladament el xiquet que fa de Maria per la imatge de la Mare de Déu.

portaestandard. Persona que acompanya els electes en la representació, encarregat de portar l'estandard de la Mare de Déu de l'Assumpció d'Elx en la processó.

portes del cel. Buit per on davallen els aparells aeris, col·locat sota la tramoia del cel i sobre un forat que hi ha a la banda est del llenç que representa el cel. Estan formades per dos taulons corredissos que deixen passar les maromes que sostenen els aparells aeris.

processó. Escena de la segona jornada que simula transportar el cos de la Mare de Déu fins al seu sepulcre després de fer una volta al cadafal.

quartet. Nom que rep el grup dels quatre apòstols que interpreten la peça «A vosaltres venim pregar».

recèlica. Denominació popular que rep l'araceli.

sant Jaume. Personatge que representa l'apòstol, caracteritzat amb el vestuari de pelegrí: capell, esclavina, petxines, bordó i carabasseta.

sant Joan. Personatge que representa l'apòstol, caracteritzat per portar un llibre a la mà dreta (l'Evangeli), i a l'esquerra, la palma daurada que li dona Maria.

sant Pere. Personatge interpretat per un sacerdot que representa l'apòstol, caracteritzat per portar dos claus daurades, i en la segona jornada, també vestidures sacerdotals.

sant sepulcre. Tercer lloc sant que visita Maria com a record de la passió del seu Fill, simbolitzat per un retaule col·locat en el quart pilar de la nau, al costat de l'epístola, representat per un sepulcre buit.

sant Tomàs. Personatge que interpreta el paper de l'apòstol, últim personatge que apareix en la representació quan la Mare de Déu està a mitjan camí cap al cel.

seguici¹. Comitiva formada pel rector de Santa Maria, els electes i el portaestandard, els cantors i les autoritats, que ix des de l'ermita de Sant Sebastià i es dirigix a la basílica a l'inici de cada jornada, encapçalada per la banda de música.

seguici². Grup de sis àngels i les Maries que acompanyen la Maria.

sepulcre. Escotilló obert al centre del cadafal en la segona jornada on els apòstols soterran el cos de Maria, i davall del qual els tramoistes

substituïxen l'àngel major per la imatge de l'assumpta quan l'araceli baixa per a arreplegar el seu cos.

ternari. Escena en la qual sant Jaume es troba amb dos apòstols en l'andador, després que accedisquen a la basílica per tres portes diferents. Representa la trobada d'estos personatges en el moment que són transportats miraculosament fins a la casa de Maria.

tramoia. Conjunt de mitjans mecànics de tradició medieval que permeten la posada en escena de la representació. També fa referència a l'espai que conté estos elements.

vall de Josafat. Lloc pròxim a Jerusalem, on, segons la tradició, Maria volgué ser soterrada.

Vespra. Primera jornada de la representació que té lloc el 14 d'agost i que té com a argument la mort de Maria i l'ascens de la seua ànima al cel.

vespres. Hora canònica que constituïx la cerimònia litúrgica de la vesprada i que se celebra abans de cada jornada del Misteri d'Elx.

FIESTAS EN ELCHE

AGOSTO DE 1927

Cartell de les festes d'Elx de 1927

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- ALBET VILA, Montserrat, i ALIER AIXALÀ, Roger, *Bibliografía crítica de la «Festa» o «Misteri d'Elig»*, Alacant, Institut d'Estudis Alacantins, 1975.
- ASENCIO VERDÚ, Josep Maria, i CASTAÑO GARCÍA, Joan (eds.), *Alberto Asencio González y la Festa d'Elx. Epistolari (1935-1970)*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2004.
- BROTONS CANO, Jaime, i CASTAÑO GARCÍA, Joan, *La «Festa» o Misterio de Elche*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2008.
- CÀMARA SEMPÈRE, Hèctor, «El Misteri d'Elx com a adaptació teatral de la *Legenda aurea*», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/LXVI. Miscel·lània Albert Hauf*, 5, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, pp. 57-84.
- CASTAÑO GARCÍA, Joan, *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 2001.
- CONESA FERRER, Francisco, i RODRÍGUEZ TRIVES, Fernando (eds.), *La Asunción de María en la Teología y en el Misterio de Elche*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2000.
- El Misterio de Elche en 1978*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2011 (2 DVD).
- GIRONÉS GUILLEM, Gonzalo, *El Misterio de Elche*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2008.
- IBARRA RUIZ, Pedro, *El Tránsito y la Asunción de la Virgen*, Elx, Tip. Agulló, 1933.
- JAÉN I URBAN, Gaspar, i CASTILLEJOS I FURIÓ, Andreu, *Llibre de la Festa d'Elx*, Elx, M. Pastor, 1984.
- La Festa o Misteri d'Elx, Patrimonio de la Humanidad*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2007 (2 DVD).
- LLOBREGAT CONSESA, Enrique A., *La Festa d'Elx*, Elx, Patronato del Misteri d'Elx, 2002.
- MASSÍ I BONET, Francesc, *La Festa d'Elx i els misteris medievals europeus*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert / Ajuntament d'Elx, 1991.
- POMARES PERLASIA, José, *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona, 1957. [Ed facsímil d'Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2004.]

— *Historia cívica, religiosa y arquitectónica, administrativa, literaria y musical* (2 vols.), Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2005-2006.

QUIRANTE SANTACRUZ, Luis, *El Misteri d'Elx. Edició de la consuetud del 1722*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2001.

RAMOS FOLQUÉS, Alejandro, *Anales del Misterio de Elche*, Elx, Ajuntament d'Elx, 1974.

SÁNCHEZ, María Ángeles, *Elx. La Festa. Elche*, Elx, Ajuntament d'Elx, 2002.

SANSANO I BELSO, Gabriel, i CASTAÑO GARCÍA, Joan (eds.), *Història i crítica de la Festa d'Elx*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1998.

VIVES RAMIRO, José María, *La Festa o Misterio de Elche a la luz de sus fuentes documentales*, València, Generalitat Valenciana / Ajuntament d'Elx, 1998.

Sandàlia de la Mare de Déu d'Elx (segle XVIII) (MUVAPE)

Organització
de les Nacions Unides
per a l'Educació
la Ciència i la Cultura

Patrimoni
Cultural
Immaterial

PATRONAT DEL **MISTERI D'ELX**
PATRIMONI DE LA HUMANITAT